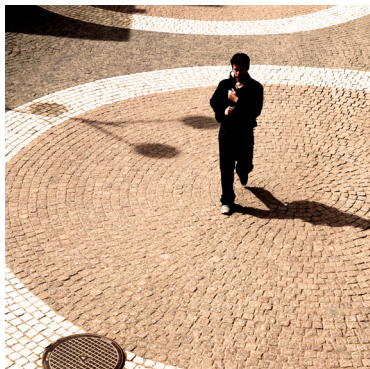

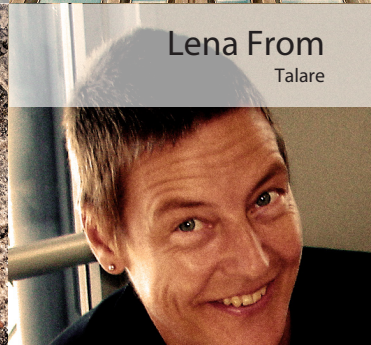
Moulshri Joshi
Talare

Foton: www.raa.se/kmb och www.sxc.hu

Lars Reutersvård
Talare

Lena From
Talare

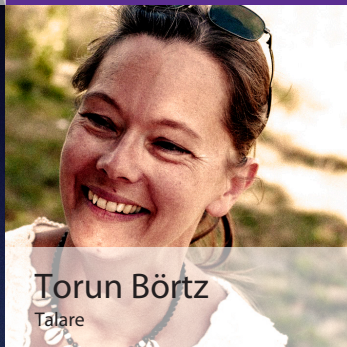
Inger Liliequist
Riksantikvarie

STADEN HÖSTMÖTE 2010

STOCKHOLM DEN 16-17 NOVEMBER

Rapport från Riksantikvarieämbetets Höstmöte

Torun Börtz
Talare

Erik Blix
Moderator

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

STADEN

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS HÖSTMÖTE 2010

FACTORY NACKA STRAND

Staden var temat för Höstmötet 2010 som handlade om kulturarv och hållbar utveckling såväl i Sverige som internationellt. Staden som den urbana magneten, städer som blommor, betong som brinner, traumatiskt kulturarv – glömmas eller exploateras, för vilka bygger vi de framtida, hållbara städerna? är exempel på frågor som debatterades. Riksantikvarieämbetet arrangerade årets höstmöte i samverkan med Boverket, forskningsrådet Formas och Arkitekturmuseet utifrån ett gemensamt regeringsuppdrag om den hållbara staden. Föreläsare och deltagare involverades i en aktiv mötesform där alla deltog, diskuterade och delade kunskap, åsikter och kompetenser. Tusen frågesvar, kommentarer och synpunkter från deltagarna samlades in under konferensen. Resultatet kommer att användas i det fortsatta arbetet med regeringsuppdraget.

16 NOVEMBER 2010

Riksantikvarieämbetets höstmöte öppnades av riksantikvarien Inger Liliequist och kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth. Moderator var Erik Blix.

– Staden debatteras flitigt i medierna. New York Times hade nyligen en ranking av städer och undrade ”How smart is your city?” och även i svenska medier diskuteras den täta staden och hus på höjden, sade riksantikvarien Inger Liliequist.

Hon påminde om det gemensamma regeringsuppdraget om samverkan för en hållbar stadsutveckling som Arkitekturmuseet, Boverket, forskningsrådet Formas och Riksantikvarieämbetet har. Boverket, Riksantikvarieämbetet, Formas och Arkitekturmuseet fick den 10 september 2009 i uppdrag av regeringen att samverka för att främja en hållbar stadsutveckling. Syftet med uppdraget är att medverka till en ökad samverkan inom politikområden med ansvar för

stadsplanering, boendefrågor, arkitektur och kulturmiljö samt att särskilt lyfta fram sociala och kulturella aspekter och arkitekturens roll inom stadsutveckling. I uppdraget ingår också att visa positiva möjligheter att utveckla stadsdelar och förorter med utbrett utanförskap. Regeringen anger i uppdraget att det behövs ett öppet och kontinuerligt utbyte av erfarenheter och kunskaper över sektorsgränser för att nå ett allsidigt hållbart samhälle – ett synsätt som uppdragsmyndigheterna delar. De ska redovisa förslag till en långsiktig plan, en forskningsöversikt samt genomförda internationella aktiviteter vid World Urban Forum i Rio de Janeiro samt vid Världsutställningen i Shanghai 2010 till regeringen senast den 1 mars 2011.

– Med Staden som tema för årets höstmöte vill vi driva på debatten om hur vi ska hantera detta komplexa område. Vi använder i år en ny mötesform där ni som deltagare kan kommunicera med moderatorn Erik Blix och våra föreläsare på scenen. Alla era synpunkter tas om hand av en redaktion som arbetar under mötets gång, sade Inger Liliequist.

Kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth underströk att kulturarvet är gemensamt, det tillhör alla såväl lokalt som globalt.

– Kulturen kan inte styras, men stöddas genom kulturpolitiken. Regeringens kulturpolitiska prioriteringar inriktas på barn och ungas rätt till kultur. Vi anser att dans, sång, litteratur och konst är viktiga för utveckling och lärande, för att bli en hel människa, odla sin fantasi och förstå andras förutsättningar. Regeringen vill också förbättra villkoren för nyskapande kultur. Konstnärer ska ställa svåra, kritiska frågor liknande forskare för att vi ska se det vi inte har upptäckt eller vill se. Kulturskapare måste få möjlighet att utveckla kulturen och nå fler, sade Lena Adelsohn Liljeroth.

– Staden är attraktiv. Mer än hälften av jordens befolkning bor numera i städer. I årets val visade det sig att fler bor i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö än utanför. I staden kan vi utvecklas och stärkas andligt, kommersiellt och kulturellt. Staden är också segregering, i staden finns också utanförskap och sociala svårigheter, maktlöshet. Staden ska rymma alla, vi måste främja hållbar utveckling och värna betydelsen av arkitekturen som nyskapande konstform såväl som kulturarvet. Staden ska både erbjuda skönhetsupplevelser

och erbjuda alla en vardag som fungerar. I regeringsuppdraget ligger också internationellt arbete. Hammarby sjöstad besöks av tusentals utländska besökare varje år. Ett annat exempel är Sveriges deltagande i Spirit of Innovation i Shanghai under World Expo 2010 som besöktes av 3,5 miljoner människor under sex månader. Där höll våra myndigheter workshops om hållbar utveckling. Nu är det möjligt att se världsutställningen virtuellt på www.expounlimited.se, sade kulturministern.

Tema | "Den urbana magneten"

Vad består städernas dragningskraft av; vilka visioner, idéer och incitament har präglat byggandet av dem – igår och idag?

Långt historiskt perspektiv på den hållbara stadens utveckling.

Tyke Tykesson, arkitekt

Björn Magnusson Staaf, arkeolog

Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staaf har skrivit ett par böcker gemensamt om Malmös moderna stadsbyggnadshistoria, senast Malmö i skimmer och skugga. I dialogform kompletterade de berättelsen med ett större och djupare historiskt perspektiv med utgångspunkt i Malmö. De inledde med att syna vad som menas med hållbarhet.

Malmö stad använder sig bland annat av Bruntlandkommissionens (1987) definition av hållbar utveckling: "En utveckling som tillgodoser våra behov idag utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillgodose sina".

– Dessa frågor blir komplicerade när man talar om att Malmö ska vara en attraktiv och hållbar stad – ekonomiskt, socialt och ekologiskt. Hur förenar vi ekonomisk hållbarhet med tillväxt? sade Tyke Tykesson.

Björn Magnusson Staaf inflikade att en strävan efter ekologisk balans kan om resonemanget dras till sin spets leda till planekonomi vilket inte rimmar med ekonomisk hållbarhet. I dagens samhälle är det i de flesta fall dock marknaden som ger diktat och hur går det ihop med social hållbarhet? Här ligger en värdekonflikt. Gårdagens lösningar blir morgondagens problem. Politikens yttersta mål kanske är att hitta goda kompromisser? Men vi ska nog akta sig noga för slutgiltiga lösningar, sade Björn Magnusson Staaf.

Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staaf anser att Malmö, som har överlevt upp- och nedgångar i 750 år, är ett perfekt *case* för att studera begreppet hållbar stad.

– Staden skapas för att det finns behov av den. Malmö var från början en plats för fiske och staden var en stor exportör av både oxar och korn till Tyskland och Flandern. Under 1500-talet blev Malmö en av Europas rikaste städer. Men när

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS HÖSTMÖTE 16 – 17 NOVEMBER 2010

TYKE TYKESSON

BJÖRN MAGNUSSON STAAF

städer är i obalans mellan det ohållbara och det dynamiska åter staden sitt omland. Efter det att Skåne och Danmark blev svenskt år 1658 hade Karl XI faktiskt planer på att lägga ned Malmö. Med Kockums verkstäder som anlades på 1840-talet förändrades Malmö. Förutsättningarna för industrialiseringen fanns i en stor hamn som grundlades redan på 1770-talet och järnvägen som byggdes i mitten av 1800-talet. Malmö blev också centrum för den socialdemokratiska arbetarrörelsen. Dynamik och kris ligger nära. På 1990-talet försvann 27 000 industrijobb i Malmö.

Ett fotografi från 1860-talet över utsikten från S:t Petri kyrka, byggd på 1300-talet, visar på låg bebyggelse i staden. Den bebyggelse som växte fram kring sekelskiftet 1900 var dubbelt så hög. Det revs betydligt mera i Malmö på den tiden än under 1950-60-talen. Industrin inom mekanisk industri, skeppsvarv, tobak, textil och kemi var drivkraften för tillväxten. Miljömässigt var Malmö inte en hållbar stad vid den tiden.

– Även om man inte talade om hållbart byggande i början av förra seklet byggdes kloakpumpstation, vattenverk, vattentorn och saluhall med långa perspektiv. Hygien blev bättre och Malmöborna slutade att dö i kolera.

Tyke: Den skånska nationalromantiken i Malmö ser annorlunda ut än på andra håll i Sverige. Den är influerad av dansk byggnadskonst från tiden under Kristian IV och Hansatiden. Faxeska gården, ett korsvirkeshus av tegel vid Lilla torg, blev det första huset i Malmö som man av kulturarvsskäl valde att bevara och restaurera istället för att riva.

Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staaf berättade också att den svenska bilen har sitt ursprung i Malmö. Fabriken Scania började tillverka personbilar i Skåne – i en ombyggd cykelfabrik i Malmö. Bilen är den tekniska innovation som mest av allt påverkat Malmö under 1900-talet med sexfiliga trafikapparater rakt igenom staden.

– Sveriges första och Europas andra stormarknad öppnades 1962 i Malmö. Mitt i Kubakrisen, då världen stod vid randen av ett nytt världskrig, rådde största köpglädjen när Wessels stormarknad öppnade. Hjulsnurrade fort i Malmö under 60-talet men det var även en tid av miljöförstörelse. Samtidigt började allt fler intressera sig för historia och att

bevara gamla byggnader som Victoriateatern, ritad av arkitekt Axel Stenberg 1912, och som hotades av rivning på 70-talet.

Malmö var en lyckad industristad från 1200-talets sillfiske till 1960-talets tillverkning av supertankerfartyg vid Kockums, som då var världens största civila fartygsvarv utanför Japan. Men oljekrisen och den globala konkurrensen innebar att förutsättningarna för Malmö förändrades radikalt. Med 27 000 förlorade jobb började politikerna diskutera framtiden för Malmö. Under 1990-talet och 2000-talet hade de fokus mot flexibilitet och hållbarhet. Kunskap, kreativitet och upplevelser lyftes fram. Högskolan var en viktig del i det nya konceptet för Malmö. En ny glasbyggnad för lärarutbildningen blev en symbol för den nya tiden. Attraktiva och hållbara bostäder var mottot för bomässan Bo01 med temat Den hållbara framtidsstaden och Bo01 blev också första steget i omvandlingen av Västra hamnen. I Kockums gamla fabriksmiljöer finns nu mediegymsnasium, i den tidigare varvstaden tillverkas nu även vindkraftverk – det framtida Malmö växer fram i de forna industrimiljöerna. Nu planeras mediekuster och förra året ökade invånarantalet i Västra hamnen till 7 000. Malmös befolkning är uppe i 300 000 och fortsätter att växa. Om tillväxttakten håller i sig kommer befolkningen om några decennier att vara 400 000. Men staden ska inte växa ut på omgivande åkermark utan genom förtätning. Staden ska bli mera attraktiv med handel, service och effektiv kollektivtrafik, bland annat genom Citytunneln.

– Ingen plats är sig själv nog. Ju mera kopplingar en stad har till omvärlden desto mera hållbar är den. Borren och skruven är metaforer för framtiden. En viktig aspekt på hållbarhet är att ha beredskap för förändring. Framtiden är alltid en oskriven fråga, avslutade Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staaf.

För vem bygger vi de framtida, hållbara städerna?

Lars Reuterswärd, arkitekt

Om UN-Habitats arbete med att förbättra levnadsvillkor i världens slumområden

Lars Reuterswärd, arkitekt, talade om FN-organet UN-Habitat, där han är verksam med bas i Nairobi, och uppdraget

att främja socialt och miljömässigt hållbara städer med målet att ge en rimlig bostad för alla.

– Ja, för vem bygger vi de framtida, hållbara städerna? Inom OECD, som samlar de 30 rikaste länderna bor 1 miljard invånare. Utanför OECD bor resterande 5 miljarder människor. På en generation kommer nu jordens urbana befolkning att öka från 3 till 6 miljarder människor och majoriteten kommer att bo i städer, många i vad vi kallar slumområden.

Lars Reuterswärd påminde om att FN höll sin första miljövårdskonferens i Stockholm 1972. Sverige var också en av initiativtagarna till att FN:s miljöprogram, UNEP, bildades av FN:s generalförsamling 1972.

– Vid den tiden var det naturmiljön med isbjörnar, regnskogen och global uppvärmning som var det huvudsakliga numret. I Rio de Janeiro 1992 låg fokus på miljö och de olika sektorerna vatten, skog, hav, energi, etcetera. Idag, när mer än hälften av jordens befolkning bor i städer, är det omöjligt att tala endast om naturmiljön. För tio år sedan bildades FN:s fackorgan för städer, UN-Habitat. Hållbar stadsutveckling är den fråga som vi driver, sade Lars Reuterswärd som bor i Kenyas huvudstad Nairobi sedan åtta år.

– Idag är den största bollen ekonomi. En växande ekonomi kan ge resurser till miljövänliga städer. År 2005 bodde 2,2 miljarder i städer och uppskattningsvis 1 miljard av dem i slumområden. År 2040-50 räknar vi med att 4,5 miljarder bor i städer och nästan hälften av dem i slum, om ingenting görs. Detta är den stora globala utmaningen utanför OECD. Fokus inom OECD ligger på *retrofitting*, att förbättra befintliga miljöer och system för de flesta. Denna ambition spiller över till slummen, där man talar om *up-grading*. På den stora agendan ligger emellertid de byggda städerna. All klimatförändring är beroende av städernas utformning och har starkt fattigdomsperspektiv. Det finns mycket kunskap om förbättringar men väldigt lite om vad man kan göra om det inte finns några system alls.

Lars Reuterswärd nämnde att UN-Habitat arbetar med att få länder att komma överens om god stadspolitik. Temat för världsutställningen i Shanghai 2010 var *Better city, better life* för att samla kunskap, ideer om och erfarenheter av hur det kan bli möjligt att bygga hållbara städer för en allt större urban

befolkning.

– Vi behöver identifiera vad god stadspolitik är. I Shanghai byggdes tunnelbanan ut från 14 till 33 mil på fem år, det är ett exempel på god stadspolitik. Vi behöver satsa på utbildning och forskning, där har Sverige goda exempel att förmedla. Och det finns mycket pengar i världen, även i u-länderna men där är de ofta låsta i pensionsfonder. Vi måste bli proaktiva och det kräver nytt kunnande för att skapa de byggda städerna för de 3 miljarder människor som ännu inte är födda, sade Lars Reuterswärd.

Ska bara u-länderna göra rätt? frågade en deltagare.

– Nej, Hammarby sjöstad i Stockholm och Västra hamnen i Malmö är exempel på hållbart stadsbyggande och Malmö har dessutom belönats av UN-Habitat. Det som sker i Kina är otroligt positivt även om de har stora miljöproblem där. Vid FN:s världskonferens i Istanbul 1996 Habitat II var Kinas motto *Sustainable economic development* (hållbar ekonomisk utveckling), och de ser ekonomisk tillväxt som en förutsättning för miljöinvesteringar.

Behöver nya städer nya orsaker? var en annan deltagarfråga.

– Egentligen är det inte fråga om städer i traditionell mening, snarare urbana miljöer. Det behövs en vägkorsning för att skapa en urban miljö, handel kan vara ett skäl bakom nya städer eller existerande städer. Jag tror mera på förtätning, det sparar mycket mark och vi kan inte stycka av jorden i hur små bitar som helst. Tätare städer ger bättre förutsättningar för system för exempelvis vatten och avlopp och minskar belastningen på miljön. Risken är att det inte blir så, eftersom förstaden är den vanligaste formen när städer växer. Kommer vi att se städer försvinna och ersättas med nya?

– Universitetsstäder med ett varaktigt näringsliv kan ge människor ett bättre och intressantare liv. Mindre städer utan universitet och blandat näringsliv är hotade.

Lars Reuterswärd visade i den andra delen av sitt föredrag bilder från Kenyas huvudstad Nairobi som är cirka 100 år, lika gammal som Houston i USA och ungefär lika stor. I stadens slumområden bor 60 procent av befolkningen på lika stor yta som upptas av stadens golfbanor. Kibera-området har kanske 500 000 invånare som bor i plåtskjul som hyrs ut. Det är en informell men samtidigt "medveten" planering, här kan man hyra en bostad för en billig penning. En stor del av

hyresgästerna är jordbruksbefolkning som kommer hit när jordbruket går ned, hyr ett skjul för 100 kr i månaden och arbetar ihop pengar som de tar med sig hem där de fortsätter att odla. Deras huvudintresse är att tjäna pengar. En annan stor grupp av boende är kvinnor som enligt lag inte har rätt att äga en tomt eller ett hus. När en kvinnas man dör kommer ofta den döde makens bröder, kastar ut henne från hemmet och tar över huset. Dessa kvinnor har inget alternativ än att hyra ett plåtskjul. Alla FNs medlemsländer står nu bakom kravet att kvinnor och män ska ha samma besittningsskydd till fastigheter. Som jämförelse kan nämnas att ända fram till början av 1900-talet hade inte heller kvinnor i Sverige rätt att äga land eller jordbruksmark.

– I Kibera finns nästan inga toaletter, istället används *flying toilets*, man använder påsar som toaletter och kastar iväg dem. Samtidigt kan man se hur männen går iväg på morgonen i nystruken skjorta till ett arbete som busschaufför eller i offentlig förvaltning. De boende har hittat rationella sätt att hantera sin situation som fattig.

Sopbergen växer och vatten måste köpas, **de boende i Kibera betalar 10-20 gånger mera än jag som har kommunalt vatten**. Det är en flitig befolkning som bor i slummen. Den goda nyheten är att ekonomin går starkt framåt i Kenya med 5-6 procents tillväxt per år, men en god politik och omfördelning av resurser behövs.

– Det är uppenbart möjligt att göra städer effektiva, men tyvärr är det vanligast att de breder ut sig i förorter. Felix Suburbanus var den lyckliga förorten till Pompeji, där den tidens fattiga bodde. Dagens förorter växer upp kring motorvägskorsningar.

Med ett exempel från Skåne visade Lars Reuterswärd att 20 procent av stadens *business* pågår i förortens stormarknad med 10 000 besökare per dag.

– Majoriteten är kvinnor som kommer dit med bil. Det urbana livet är ett shoppingliv och nöje. Det är inte hållbart.

Lars Reuterswärd är själv intresserad av att bevara den så kallade Swahiliarkitekturen i exempelvis Bagamoyo, för den historiska stadens kulturvärde. Men den bofasta befolkningen associerar bebyggelsen med arabernas inflytande och slavhandeln.

Att sätta sig på kartan – vägen till attraktiv stad

Arne Nedestam, Bollnäs, samhällsplanerare

Annacarin Öman, Vara, frilansande kommunikatör

Fredrik Lindgren, Umeå, konstnärlig ledare för

Kulturhuvudstaden Umeå 2010

Stadsutveckling sker även på andra håll i Sverige än de större städerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Konferensen ville vända och vrida på frågan om hållbar stad genom att ta del av berättelser från flera olika slags städer med avseende på storlek, läge inom och utom landet och problem. Att inspirera och väcka debatt genom att belysa små orter med stora händelser. Exempelen kom från Bollnäs, Vara och Umeå.

Bollnäs satsar på detaljhandel

– Från Nairobi till Bollnäs. Den urbana magneten Bollnäs ligger 2,5 timmes bilresa från Stockholm, inledde Arne Nedestam, samhällsplanerare i Bollnäs, sin föreläsning om hur kommunen försöker göra Bollnäs attraktiv.

Bollnäs är omgivet av blå berg och ligger nära vatten. Men det är framför allt bollnäsborna som ger Bollnäs dess karaktär, liksom Ljusnan och järnvägen, Kulturkvarteret, Museet/Bollnäs konsthall, biblioteket, musikskolan och en ny konsertlokal, Snoddastorget och bandyn, skatehall, Stadsloppet och andra evenemang på stan, golfbana och campingplats. Vi bygger också bort bostadskön, nu planeras sex- och sjuvåningshus vid sjökanten.

– Bollnäs kommunpolitiker vill utveckla detaljhandeln som en väg till attraktiv stad. Tvärt emot vad många kanske förväntar sig ser de den externa handeln i Bollnäs inte som ett hot mot centrum, utan som ett svar på det stora behovet av närhandel som finns. Därför vill politikerna utveckla handeln i centrum också. En del av Bollnäs stadsutveckling är projektet att bygga en galleria på det centrala Brotorget, men hela torget ska inte bebyggas. Vad som skett och som gett upphov till en laddad debatt i lokalpressen är dock att en tidigare restaurangbyggnad, utomhusscen, relief av Snoddas med vattenspel och sittplatser rivits bort och att torget stått som en tom grusplan i två års tid. Exploatören har dragit sig ur processen. Men nu är projektet åter i en uppstartsfas.

– Detaljhandelsutvecklingen är en av flera vägar till en

attraktiv stad. Vi har gott om gratis parkeringsplatser både i stadskärnan och på externa lägen. Bollnäs blev utsedd till Årets stadskärna 1996 och vi har inga tomma handelslokaler. Detaljplanen ändrades snabbt för att bygga en galleria på en del av torget som tidigare uppfattades som ödsligt. Samverkan mellan det offentliga och det privata näringslivet ger bra resultat – en attraktiv stad.

Moderator Erik Blix: I Bollnäs verkar ni skjuta med alla kanoner samtidigt?

– Ja, vi har engagerade politiker och samsyn på utvecklingen.

Stolthet och fördom i Vara

Vara har skapat rubriker genom stora satsningar inom bland annat kulturområdet där Vara Konserthus är den enskilt största satsningen. Satsningen är ett led i att vilja vända en negativ trend med utflyttningar på 1990-talet. Vara är också känt för sin stora satsning på personalutveckling och för planerna på att etablera Europas största och specialinriktade arena för hästsport. Vara har lyfts fram som en av Sveriges åtta mest innovativa kommuner (2008).

Annacarin Öman, frilansande kommunikatör i Vara, berättade om vägen från stationssamhälle till en attraktiv stad där konsten är vägledande.

– Vara är en glest befolkad kommun, varannan invånare bor i ren glesbygd och övriga i tätort, varav hälften, ca 4000, bor i själva kärnan av Vara. Postmästare Eliasson ritade kartan över stationssamhället vid järnvägen i slutet av 1800-talet. Då odlade bönderna havre som gick på export till England som hästfoder. År 1894 blev vara en köping. Allt som behövs för ett gott liv finns här, men det fattas folk – till service och kultur och ett intressant liv.

Vara drabbades hårt på 1990-talet då kommunen förlorade 100 invånare varje år, vilket var förfärligt för kommunens ekonomi och varabornas självkänsla: Vara är en håla med lågutbildade invånare. I detta skede bestämde sig kommunpolitikerna för att satsa på ”FramtidsVara” – kompetensutveckling, internationalisering och informationsteknik. Det grävdes kablar i och mellan varje tätort. Men mitt i processen åkte kommunledningen till Holstebro i Danmark där kommunen satsade på kultur och dubblade sin befolkning.

– Huset som skulle byggas i Vara var ett kulturhus. Västra Götalandsregionen ville ha ett konserthus utanför Göteborg och kommunledningen i Vara insåg att de inte kunde något om scenkonst. De åkte till Göteborg på studiebesök i konserthuset och operahuset. Efter många turer fick Göteborgs Symfoniker sin scen och Göteborgsoperan sin filal i det nya konserthuset i Vara.

Största motståndet kom från den lokala opinionen, som inte stämde med kommunledningens vision. Varaborna överraskades med föreställningen Tre damer i päls, tre skådespelare som gjorde galna upptåg på oväntade platser för att bryta motståndet. Lilla Vara har idag ett av Sveriges till innehållet största konserthus med 14 000 föreställningar och 60 000 besökare om året. Vara är den näst mesta evenemangsstaden i Västra Götaland. Självbilden har ändrats, nu är konsten vägledande.

Det började med att Vara iklädde sig lillebrorsrollen, som inte hotade de stora institutionerna i Göteborg, och tog hjälp utifrån för att skapa vilda västernområdet nummer ett vid stationshuset i Vara. Budskapet? Resan är inte slut, fortfarande kan allt hända, avslutade Annacarin Öman.

Hur Umeå hamnade på Europakartan

Umeå kommun har arbetat aktivt med frågan om hur man i ett års tid ska kunna sätta kulturen i centrum som Europas kulturhuvudstad 2014. Hur realiseras det rent praktiskt? På hemsidan framgår att ”Programmet som planeras för Umeå 2014 hämtar inspiration från de åtta samiska årstiderna. Årstiderna har sin egen rytm och är formad av samernas kulturella historia och närhet till naturen. Årstiderna påverkar oss människor – variationer i väder, variationer i humöret och variationer i vad vi gör med vår tid. Och årstiderna har sin karaktär och sina särdrag – precis som aktiviteterna under det europeiska kulturhuvudstadsåret.”

Kulturarvet plockas här upp som en organiserande princip för stadens evenemang under ett år.

Umeå presenterades av Fredrik Lindegren, konstnärlig ledare för kulturhuvudstaden Umeå 2014. Han inledde med en bild av Europakartan WeatherOnline, den engelska vädertjänsten på nätet, där Europa slutar strax norr om Stockholm. Bara ett av flera exempel som visar att Umeå

ligger i periferin. Hur skulle denna avlägsna stad vinna titeln Europas kulturhuvudstad 2014?

Vad har Umeå, en universitetsstad med 117 000 invånare, utan några traditionella sevärdheter att erbjuda? Bland det första som behövdes var att vända kartan upp och ned. Från norra Sverige har man en fin utblick över Europa. Det blev uppenbart varför Ikea valde att placera ett varuhus i Haparanda där fyra länder möts. En nordlig dimension behövdes.

– Vi behövde hjälp och ordnade 70-80 möten under två års tid för att samla in idéer. Gratis fika är ett bra sätt att locka folk. Efter två år hade vi kokat ihop en ansökan till juryn för Europas kulturhuvudstad på bara 50 sidor, den tunnaste de fått någonsin, men den kanske mest konkreta och innovativa. Vårt sätt att arbeta liknade open source, som öppen källkod till en programvara fast i kultursektorn, där alla var välkomna att påverka. En annan filosofisk tanke var att alla har rätt att vara med att utveckla och utvecklas. Vår ansökan handlade också om framtida utveckling, Umeå som hållbar stad och om kreativ byråkrati.

Nästa stora eldprov var när juryn skulle besöka Umeå och alla bilder vi målat upp om vad Umeå är skulle upp till bevis. Vid 25-årsjubileet i Bryssel av Europas kulturhuvudstad nämnde juryordföranden Umeå som exempel på ett unikt arbete i hela Europa. Nervositeten steg i Umeå, men det fanns inte pengar till några gigantiska reklambilder om kulturhuvudstadsåret som täckte fasaderna i Marseille, kulturhuvudstad 2013. Projektgruppen satte ihop ett team med stora mobila Umeå 2014-logotyper, skådespelare och konstinstallationer som de helt enkelt körde runt i staden så att de passade in i schemat för studiebesöket. Juryn fick intrycket av att det hände något överallt. Kan vi vara så fräcka? tänkte projektgruppen. Men arrangemanget föll i god jord. En enhällig jury valde Umeå som Europas kulturhuvudstad 2014.

– Umeå brann ned 1888, staden vilar inte på den byggda miljön. Det är mjukvaran som gör staden, konstnärerna och campus med design- konst- och handelshögskolorna, Bildmuséet med mera. Vi har också det norska arkitektkontoret Snøhetta's förslag om ett nytt kulturhus. Hur vi fick folk till våra idémöten? Vi valde enkla tricks – gratis fika, mejl och sociala medier som Facebook. På så sätt engagerade vi väldigt många i Umeå, berättade Fredrik Lindegren.

Tema | Skrämmande dåtid – fascinerande framtid?"

Hur kan komplexa frågor som kulturutveckling, motståndskulturer och traumatiska kulturarv vävas samman med balans mellan medborgarinflytande och stadsplanering?

Perspektiv att belysa för hållbar stad

Madeléne Beckman, Arkitekturmuseet

Ulf Boman, Kairos Future

Marita Castro, Mångkulturellt centrum i Botkyrka

Erica Månsson, Cultural Planning

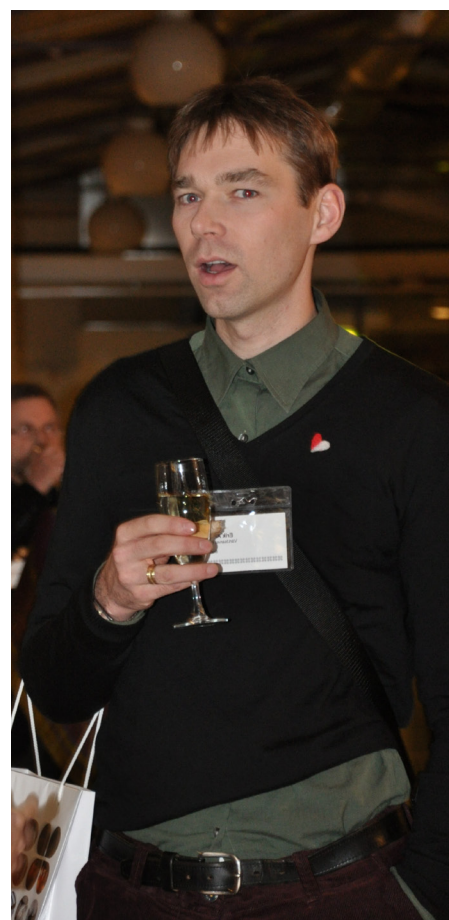
Vilka kulturella uttryck och livsvillkor får plats och på vilket sätt? Fyra talare presenterade sina perspektiv på kultur, medborgarperspektiv och städer för hållbar utveckling. Kvaliteter som kan kallas mjuka och som innebär livsvärden som kan vara lätta att effektivisera bort. De kräver tid och plats snarare än effektiv manifestering och ny bebyggelse. Hur tar man till vara kulturyttringar i utvecklandet av städer och mindre orter? Hur tar man tillvara och hanterar det faktum att platser betyder olika saker för olika människor?

Staden i ungas ögon

Madeléne Beckman, pedagog på Arkitekturmuseet, koncentrerade sig på stadens mellanrum och berättade om sitt arbete med barn och ungdomar, exempelvis elever från Thorildsplans gymnasium i Stockholm. Ett annat sätt att fånga upp ungas idéer är att engagera elever i årskurs 1 på KTH Arkitekturskolan i Stockholm, ett återkommande inslag på museet.

– I en hel vecka bryter vi schemat på arkitekturutbildningen då de kommer till Arkitekturmuseet och bygger sina visioner. Det är en härlig syn att se 30 elever exempelvis ligga på marken i snön och teckna det som de ser ovanför sina huvuden. Vi ber dem bara tänka utifrån sig själva, men det visar sig att de tänker mycket på andra. De presenterar sina projekt för varandra och för allmänheten på Arkitekturmuseet. Eleverna väljer oftast platser som ska genomgå förnyelse, offentliga rum som inte kostar något men är bra att träffas

RIKSANTIKVARIEÄMBETETS HÖSTMÖTE 16 – 17 NOVEMBER 2010

på – mellanrummen. Det här är en viktig del i vårt uppdrag. Eleverna styr och vi förser dem med verktygen för att börja dokumentera rummet och rörelse.

Vi bygger upp medvetandet om att det går att förändra stadsbilden. Vi lyfter från museiarenan och går ut i verkligheten, sade Madeléne Beckman.

Mellanrummen i staden är gruvans kanariefågel

Från forsknings- och konsultföretaget Kairos Future kom Ulf Boman, framtidsstrateg, och talade om en stadskvalitet som han kallar den porösa; om stadens porositet och mellanrummen i staden. Det innebär att inte alla platser i staden kan vara helt bebyggda och färdigplanerade till sitt innehåll – det måste finnas utrymme för luft och spontanitet.

Han valde kanariefågeln i 1800-talets kolgruvor som metafor för mellanrummen i staden. Det är i mellanrummen som vi kan mötas och få nya perspektiv, där stimuleras kreativiteten. Precis som kanariefågeln tystnade när det blev farligt att vara kvar i gruvan tystnar sången i staden om mellanrummen försvinner.

– Vi behöver både välplanerade platser och platser som inte är det. Om vi planerar ett bostadsområde in i minsta mutter och skruv som i Hammarby sjöstad finns inga mellanrum för spontanitet kvar. Trollywood, filmstaden Trollhättan, hade aldrig kommit till om inte Nohabs gamla fabrikslokaler hade fått stå och förfalla, vilket gav förutsättningar att starta filmproduktion där. Vi talar om stadens förtätning, ordet för dagen. Men om vi bygger bort mellanrummen och när vi inte längre kan snedda över gräsmattorna tystnar kanariefågeln. Om vi däremot är intresserade av att skapa något nytt ska vi behålla mellanrummen. Då ska vi inte bygga nytt i stora områden, allt på en gång. Gamla områden måste få vara kvar i dynamisk blandning med det nya, sade Ulf Boman.

Den våldsamma staden

Marita Castro, utställningsansvarig vid Mångkulturellt centrum i Botkyrka berättade om utställningen Den våldsamma staden. Hon diskuterar bland annat relationella aspekter av våld i förhållande till social hållbarhet och ställer sig frågan om varför förorten brinner.

Mångkulturellt centrum är en stiftelse från 1987 som till 100 procent ägs av Botkyrka kommun.

Från slutet av 2009 och hela 2010 visas där utställningen Den våldsamma staden. Utställningen ställer frågor som Varför brinner det i förorten? Är staden farlig och förorten värst? Var det bättre förr?

Utställningen har formen av en tunnelbanestation och är ritad av arkitekten Victor Marx. Med filmer, bildspel, inspelade berättelser, fotografier och konstverk berättar utställningen historien om upplopp och kravaller i städer och reder ut förhållandet mellan upplevd otrygghet och statistik samt tar upp hatbrott och våld mot kvinnor.

– Varför brinner det i förorten? För att öppet undersöka möjliga samband ställde vi frågor, både till de med officiellt mandat att uttala sig – tjänstemän, poliser, socialarbetare och forskare – och de med inofficiella mandat – grannar, eldsjälar, religiösa förebilder, konstnärer, för detta kriminella och aktivister. Vi ville lyfta frågan till att handla om social hållbarhet, berättade Marita Castro.

– Våld innefattar väldigt mycket så vi valde att begränsa oss till de relationella aspekterna av våldet och då titta särskilt på frågor om socialt hållbarhet. Det blev tydligt för oss som arbetade med utställningen hur olika personer förstår våldets mekanismer att social oro skiljer sig åt beroende av utikksposition, utgångspunkter och vilka berättelser man är född i, uppfödd med eller verkar inom. Fyra veckor före invigningen av utställningen Den våldsamma staden utmanades vi. Då blev det upplopp i Fittja, berättade Marita Castro.

Hon ser tydliga kopplingar till upploppen i den sociala ojämlikheten, ungefär 90 procent av dem som gör upplopp är arbetslösa. Boendesegregationen i landets städer, mellan personer med helsvensk bakgrund och personer med utländsk bakgrund, har eskalerat under den senaste tioårsperioden. Det visar färskta siffror från Statistiska centralbyrån (september 2009). Tilläggas bör att siffrorna redan vid utgångsläget i slutet av 1990-talet var extrema. I stadsdelar som Rinkeby i Stockholm, Fittja i Botkyrka, Herrgården i Malmö och Bergsjön i Göteborg har numera över 90 procent av befolkningen någon form av utländsk bakgrund. Och områden som Askim, Djursholm och Limhamn uppvisar likartade

höga procentsiffror vad gäller andelen invånare med infödd bakgrund. Enligt SCB:s siffror är Göteborg Sveriges mest segregerade stad. Även i en europeisk jämförelse framstår Sverige som ett land där både den etniskt-kulturella och socioekonomiska boendesegregationen gått mycket långt.

Marita Castro tog också upp statistik som visar att inkomstskillnaderna mellan olika samhällsklasser har ökat de senaste åren. I likhet med boendesegregationen gäller detta särskilt inkomstskillnaderna mellan inrikes och utrikes födda. År 1995 hade utrikes födda en ekonomisk standard som var 90 procent av de svenskföddas. I dag når de utrikes föddas standard bara upp till 80 procent av de inföddas. Mellan vissa kommuner och stadsdelar har skillnaden i medelinkomst rakat iväg till mer än den dubbla. År 2006 var exempelvis medelinkomsten i Danderyds kommun 467 800 kr att jämföra med Botkyrka kommuns 223 900 kr. En femtedel av totalbefolkningen tjänar idag hälften av den samlade inkomsten. Invånare i olika kommuner och stadsdelar, som ibland bara ligger ett stenkast från varandra, kan idag leva helt olika liv med helt olika materiella förutsättningar och framtidsutsikter.

– Forskning har visat att när boendesegregationen och klassklyftorna ökar i samhället, så drabbar detta i första hand barn, ungdomar och unga vuxna. Det är också bland personer under 18 år som särskilt boendesegregationen är som allra tydligast. De flesta barn i Sverige som är födda av invandrare är rent statistiskt koncentrerade till ett fåtal kommuner, och detta gäller speciellt barn födda av föräldrar som härrör från den utomvästerländska världen. Hälften av alla barn och ungdomar med utomvästerländsk bakgrund är idag koncentrerade till tio kommuner, och särskilt till vissa stadsdelar inom dessa. Samtidigt har hälften av Sveriges 290 kommuner statistiskt sett få barn med utomvästerländsk bakgrund.

– I klartext betyder detta att klyftan mellan Nord och Syd och mellan rika och fattiga i dag öppnar sig mitt framför våra ögon i de svenska städerna och att den går ända ned till kvartersnivå. De ökande sociala orättvisorna och materiella skillnaderna i stadens geografi bäddar för konflikter. Jag upplever att man ofta hör att ojämlikhet genererar våld, en naturlig följdfråga tycker jag är: Hur genereras ojämlikhet?

Vi ser inte som vår uppgift att direkt ta ställning utan snarare att leverera kontext. Fler kontexter. Andra verkligheter. Andra perspektiv. Andra synvinklar, sade Marita Castro och citerade årets vinnare av Stig Dagermanspriset, Eduardo Galeano:

”ur ugglans, bohemens och tjuvens synvinkel är skymningen frukosttid. Regn är en förbannelse för turisterna och en välsignelse för bonden.

Ur de inföddas synvinkel är det turisterna som är pittoresk. Med sin fjäderprydda hatt och röda sammetskappa var Christofer Columbus den största papegoja de infödda i Västindien skådat”

I samma pass presenterades också metoden *Cultural Planning* av Erica Månsson, vd för Kulturparken Småland och läns museichef vid Smålands museum, som introducerade metoden i Sverige. Hon gav exempel från små orter i Småland på hur kulturfrågor och enkla materiella resurser kan användas för att skapa attraktivitet i en bygd.

Kulturparken Småland

Erica Månsson inledde med en definition av *cultural planning*:

- *Cultural planning - a cultural sensitive approach to development*
- *The idea of a territory as a living ecosystem, made up of diverse resources which need to be surveyed and acknowledged by the local community at large before policy can be implemented (Jane Jacobs)*

– *Cultural planning* innebär ett underifrånperspektiv, ett metodiskt sätt för oss att ta reda på vilka unika kulturvärden vi har i Kronobergs län. Det handlar om förankring och kartläggning. Vi engagerade 25 organisationer och skapade nätverk, de som var med fick inte betalt men de fick vara med och påverka.

Syftet med *Cultural planning* i Kronobergs län var att locka ungdomar och turister.

Kulturella resurser i länet kartlades: konst och medier, kulturella resurser bland ungdomar och etniska minoriteter, kulturarv, bilden av platsen uttryckt i sånger, skämt, litteratur och turistmaterial.

– En konsult som kom från London tyckte att det fanns ett *image gap* mellan hur Småland beskrivs och vad som verkligen finns i exempelvis Växjö. Vi fick klart för oss att smålandsbilden är ett gulligiserat varumärke med röda stugor, Åsa-Nisse, Astrid Lindgren och Bullerbyn. Vi blev också medvetna om att vi inte har en så smickrande historisk bakgrund, brist på samarbete och att vi måste våga ta större risker.

Var ansåg ungdomarna i Ljungby är unikt och kulturellt värdefullt i Småland?

– Mellanrummen är det viktigaste för ungdomarna. Vi lät dem ordna guideturer för vuxna i mellanrummen, som fungerar som hemliga rum dit vuxna annars inte går och inte heller är medvetna om.

De unika kulturella resurser som vaskades fram var: Entreprenörskap och småskalighet, berättartradition, Småland som varumärke – *the home of Ikea*, stark medie- och IT-sektor och kluster i Älmhult med kreativa entreprenörer.

– Vilken var den viktigaste kunskapen vi fick fram? *You can put a lipstick on a gorilla but it is still a gorilla* (Även om du sätter läppstift på en gorilla är det fortfarande en gorilla). *Cultural planning* handlar om att hitta platsen på djupet. Vi behöver bygga ett nytt varumärke. Det nya Småland är det mångkulturella Småland, sade Erica Månsson.

(Unwanted) Industrial Heritage as a base for Community Empowerment–Bhopal and Union Carbide

Moulshri Joshi, arkitekt i Dehli

Anders Högberg,– Sydsvensk arkeologi

Från Bhopal i Indien och tvisten om att synliggöra ett traumatiskt kulturarv –eller att glömma, radera ut och exploatera –till omvandlingen av fabriken Lomma Eternit. Om hur oönskade minnen av asbestos och lungcancer förvandlats till ett lyxförpackat bostadsområde med ett industriellt kulturarv. Syftet med dessa inslag var att diskutera värdet av kulturarv i en tid av starkt förändringstryck. Att problematisera frågan ytterligare genom att ta in aspekten av trauma. Ska man bevara platser för trauman eller radera dem och försöka glömma? I vems intressen gör man vad?

Från Indien kom arkitekten Moulshri Joshi för att berätta om processen att skapa ett minnesmonument över den svåra industriolyckan vid Union Carbide i Bhopal på 1980-talet. En medborgargrupp från drabbade familjer har önskat skapa ett minnesmonument över ett traumatiskt kulturarv – i konflikt med krafter som vill radera ut fabriksresterna och bygga en stad på platsen. Arbetsolyckan i Bhopal aktualiserades nyligen i samband med att domar föll på lokala ansvariga Union Carbide-representanter – 25 år efter olyckan. De låga straffen har väckt uppror hos befolkning och anhöriga till offren i Bhopal.

Trots att Union Carbides olycksplats i Bhopal i Indien utgör ett dramatiskt exempel, fick det belysa temat för hela årets höstmöte: Vilken roll spelar kulturmiljöer och kulturarv för framtidens stadsutveckling? På vilket sätt ser vi den framtida staden som hållbar eller inte? Ur vilket perspektiv ska stadsutvecklingen vara hållbar? Är det försvarbart att låta stora centralt belägna ytor av staden vara lågt exploaterade för att berätta om betydande traumatiska händelser?

I december 1984 inträffade världens hittills värsta industri- och miljökatastrof då en explosion i det amerikanska företaget Union Carbides kemiska fabrik i indiska Bhopal frigjorde 25 ton extremt giftig gas. Moulshri Joshi har de senaste sex åren som arkitekt varit engagerad i arbetet med att synliggöra detta traumatiska kulturarv. På 25-årsdagen av katastrofen, för ett år sedan, öppnades fabriksområdet tillfälligt för allmänheten.

– Staden Bhopal är fortfarande förknippad med tragedin som inträffade för 25 år sedan, 80 procent av träffarna för Bhopal på Google handlar om denna tragedi. Sedan dess har cirka 20 000 människor dött och över en halv miljon människor skadats till följd av det giftiga gasutsläppet. Fortfarande pågår saneringen av olycksplatsen och dricksvattnet i området. För människorna i Bhopal är mardrömmen inte över, sade Moulshri Joshi.

Olycksplatsen övergavs av Bhopal Union Carbide och har sedan dess varit inhägnat område som inte har kunnat besökas förutom vid 25-årsminnet.

– Det är tragiskt, men platsen representerar så många berättelser som inte har kunnat berättas. Det finns ett konstant hot om att fabriksmiljöerna ska rivas. Katastrofen har gett Bhopal en ny identitet, nu pågår en grön revolution och vi

försöker att importera ny teknik. Frågor vi ställer oss är Vilken historia refererar vi till? Vilka minnen lämnar vi bakom oss?

Det är en relativt ny uppfattning att betrakta Bhopal som kulturarv eftersom det påminner människor om misslyckande, menade Moulshri Joshi och talade om det ogripbara, immateriella kulturarvet som exempelvis Gandhi representerar för indierna. Som arkitekt anser hon att det är intressant att se på Bhopal när det gäller både materiella och immateriella rester och ur ett genusperspektiv. Det är stora skillnader mellan dem som dog och de som överlevde, de som skadats och de som har klarat sig. Detta har ökat främlingsskapet mellan dem. Det har inte heller varit tillåtet för dem att komma fram till olycksplatsen. De som vill debattera och undersöka platsen har inte fått tillgång till den eftersom den övervakas av vakter.

– Som historiker, landskapsarkitekter, arkeologer, antikvarier och arkitekter har vi ett ansvar att föra människor samman, sade Moulshri Joshi.

Hon vann en arkitektävling som ställde frågan: Vad innebär det att ha ett minnesmärke på en plats som denna?

– Det behövs en plats för människor att få komma närmare varandra, att få reflektera över det som har hänt och kanske också bevara den övergivna och skadade fabriken som den är. Många människor och även regeringen tyckte att det var en skandalös tanke att bevara en fabrik som har dödat så många människor.

En tanke är också att bygga något som ger platsen nytt liv, att låta en väg gå igenom området så att människor kan röra sig i området och vandra på historien.

– Hur vi sanerar området och vad vi gör med denna plats kommer att ha stor betydelse för hela landet. De senaste tre åren har vi fått bra gensvar från regeringen. Men utan att fråga de anhöriga och människorna som bor där kommer det inte att fungera. I januari 2011 ska vi samla 60 studenter som ska diskutera vad som måste göras på platsen. Vad som inte har hänt på drygt 25 år kommer att ske nu, sade Moulshri Joshi.

I frågestunden efteråt sade hon att det har skett en stor omsvängning i attityderna under de fem, sex år som hon har arbetat med projektet i Bhopal, en riktig islossning har skett i dialogen mellan regeringen, kommunen och arkitekterna. Hon är nu väldigt förväntansfull inför det planerade mötet om

Bhopal som hålls i januari då över 100 utländska gäster också kommer dit.

Lomma Eternit in transformation

Som pendang till berättelsen om Union Carbides olycksplats berättade Anders Högberg från Sydsvensk Arkeologi om eternitfabriken i Lomma som var under drift 1906-1976.

Under denna tid utsattes arbetarna för höga halter av asbestfibrer vilket gjorde att många av dem dog i lungcancer eller genom långsam kvävning. Området med fabriken omvandlas till exklusiva bostäder utan hänvisning till det traumatiska arvet. Byggnaderna objektbevaras men inte något av platsens minnen.

– I juni 2001 skrev Sydsvenska Dagbladet att 250 arbetare vid eternitfabriken i Lomma har dött och 23 år efter att fabriken stängde har anhöriga fortfarande inte fått full ersättning. År 2003 började det gamla industriområdet att förvandlas till ett modernt bostadsområde. Bara några få byggnader finns kvar från industriepoken, sa Anders Högberg.

I Kvalitetsprogram för Lomma Hamn 2002 konstateras att den historiska bakgrunden kräver respekt i utformningen av det nya urbana området. De industribyggnader som fortfarande är kvar ska bevaras. I ett antikvariskt yttrande angående byggnader i Lomma hamn, samma år, sägs att byggnaderna är absolut nödvändiga att skydda och bevara som monument över den viktiga roll som industrialiseringen hade för framväxten och utvecklingen av Lomma, berättade Anders Högberg.

Lomma Eternits kontorsbyggnad från 1937 ansåg antikvariska expertisen vara värd att bevara. Den är nu skyddad och en minnespark är planerad. Däremot revs silobyggnaden som uppfördes 1961 och sedan dess varit ett karakteristiskt landmärke för Lomma.

– Vad berättar det för oss om vad som kan minnas och vad som glöms bort? Strategin för området är objektrelaterad, minnesparken har blivit en vacker plats för kontemplation, men själva minnet av de händelser som lett fram till att hundratals arbetare fått sätta livet till i arbetsmiljörelaterade sjukdomar, det har inte gestaltats i området. Frågan är hur urbana utvecklingsprocesser kan vävas samman med ett komplicerat och traumatiskt kulturarv och nå en balans mellan medborgarnas inflytande och stadsplanering? Vi

kan konstatera att det gamla industriområdet har blivit ett välmående bostadsområde, en fullkomlig framgång, sade Anders Högberg. Å andra sidan har området tappat en del av den historia som berättar om moderniseringen av Sverige och dess framgång och arbetarna som offrade sin hälsa i framgångens spår.

Riksantikvarieämbetets förtjänstmedalj

Riksantikvarieämbetets förtjänstmedalj går till den person/ personer, organisation eller förening som gjort något särskilt och minnesvärt för kulturarvet och kulturmiljövården och delas ut under Riksantikvarieämbetets årliga Höstmöte. Motiveringen för 2010-års förtjänstmedalj lyder: I en tid av stora samhällsförändringar har gruppen skapat intresse för historia och sammanhang i Malmberget.

Riksantikvarieämbetets förtjänstmedalj delades ut till Engelska pojkar och flickor, en grupp på 20 personer som var unga i 1940-talets Malmberget. De har tillsammans dokumenterat hur gruvarbetarfamiljerna levde i området som kallas för Engelska, där de själva växte upp. Deras bilddokumentation och berättelser har resulterat i en dvd-film och ska även bli en bok så småningom.

Gruppen har under några år samlat in bilder och berättelser från familjerna. I samarbete med en fotograf har bilderna överförs till en dvd som berättar historien om hur det var att vara ung i Malmberget under 40-talet.

– Vi har gjort efterforskningar från Simrishamn i söder till Treriksröset i norr. Det är fantastiskt roligt med den här typen av uppskattning, sade Roland Holmgren, en av de fyra pristagarna som mottog medalj och diplom. Han fick medhåll av de andra tre pristagarna. Wanja Lindberg, Ingemar Marklund och Thage Johansson.

– Det är tragiskt att gruvan vi lever av åter upp samhället. Samtidigt är det världens möjlighet för framtiden att bevara lite av den gamla kulturen och några byggnader, det är det vi kämpar för, sade Roland Holmgren.

Malmberget är i likhet med Kiruna drabbat av att marken under samhället brister på grund av gruvbrytningen. Engelska ligger inom det avspärrade risk- och rasområde som sedan decennier breder ut sig i centrala Malmberget.

– Mot bakgrund av detta känns det extra roligt att

uppmärksamma den här gruppen av eldsjälar som kämpar för att skapa något positivt för framtidens invånare i Malmberget, sade riksantikvarie Inger Liliequist.

Reflektion och summering

Moderator Erik Blix summerade första dagens synpunkter som deltagarna hade lämnat digitalt på bärbara datorer vid varje bord.

– Det var ungefär jämnt mellan de som är för och de som är emot en nationell stadspolitik. Det råder delade meningar om vad det innebär. Centralstyrning är ett argument emot en nationell stadspolitik, men de som vill ha det vill inte ha centralstyrning utan mer nationella riktlinjer som stöd i det kommunala och regionala arbetet. Även de som är emot vill ha en viss samordning över landet. Vid ett bord ansåg deltagarna att det behövs en gemensam stadsbyggnadspolicy för att civilsamhället ska kunna påverka oavsett var i landet man bor. Några påpekade att det räcker med PBL (Plan- och bygglagen) som redan finns till nytta både för demokratin och den kommunala kreativiteten.

Hur kan vi i Sverige verka för global rättvisa i stadsutvecklingen? Några ansåg att det var omöjligt att svara på inom 45 sekunder. Andra föreslog att vi kan diskutera och föra fram goda exempel genom internationella organisationer. Vid ett bord påpekades att även svenska städer är segregerade även om basnivån på boendet är hög.

17 NOVEMBER 2010

Tema | Städer som blommar eller betong som brinner?"

Niklas Wennberg, verksamhetsledare projekt Stadsjord, Göteborg
Frederica Miller, arkitekt, Norge

Vår gränslösa värld rör sig allt snabbare och kraven på okonventionellt framtidsänkande ökar, precis som rädslan att göra fel. Vad krävs för att vi inte ska backa in i framtiden utan våga möta den med kurage och lust?

Nya, klimatsmarta grepp med kulturhistoriskt djup

Nya, klimatsmarta grepp med kulturhistoriskt djup – exempel från projekt Stadsjord i Göteborg och det norska projektet Klimatneutralitet och stadsutveckling.

Syftet med dessa exempel var att ge konkret inspiration till hur man kan arbeta mer jordnära och konkret för att utveckla städer i mer klimatsmart riktning, och samtidigt ta tillvara historiska miljöer och kulturarv. Hur kan man odla och bygga hus på mer klimatsmart sätt? Hur kan klimatsmartheten kombineras med vård av äldre byggnader?

"Stadsnära produktion av livsmedel och hopp – romantisk anakronism eller strategisk stadsplanering"

Stadsjord diskuterar odling och djur i staden med kommuner, länsstyrelser, universitet, skolor, dagis, föreningar och enskilda. Niklas Wennberg, verksamhetsledare för projektet Stadsjord, berättade om hur odling i stan och grisar på kyrkans mark kan motverka segregation och främlingsskap.

Niklas Wennberg citerade Christina Engfeldt, Nordenchef för FN:s livsmedels- och jordbruksorgan FAO, som anser att tjänstemän i Sveriges kommuner behöver höja blicken istället för att bygga golfbanor och hus på god åkermark samtidigt som de går till ICA och köper mat från andra länder.

– Ruralisering är också en möjlig parallell väg till förtätningen av städer. I Göteborg finns många platser som passar ypperligt för odling, men Göteborgs stad har än så länge inte utnyttjat stadens odlingspotential på ett intressant

sätt. Befintliga odlingslotter finns istället på anmärkningsvärt oattraktiva platser där motorvägen korsar järnvägen med elledningar hängande ovanför. Likadant är det för övrigt i andra städer i landet. Det finns ett 60-tal odlarföreningar i Göteborg, men kommunen har inte brytt sig om att plocka fram detta som har ett stort kulturellt och kulinariskt värde.

Bakom Stadsjord står bland annat interreligiösa rådet, som är ett brett samarbete mellan kristna, judar, muslimer samt buddhister i Göteborg. Ett av projektets syften är just det gränsöverskridande och att odlingsintresset ska bidra till möten oavsett religion och kulturell bakgrund.

– De religiösa ledarna; imamerna, biskopen, rabbinen med flera i Göteborg enades om att stadsodling är det bästa sättet att skapa möten mellan människor. Svenska kyrkan har stora arealer parkmark. Gräsklippningen runt en prästgård kan kosta mer än 50 000 kronor om året. Stadsjord är med och ställer frågan om marken kan användas mera lönsamt i ett ekonomiskt, socialt och ekologiskt perspektiv. I Högsbo valde kyrkan att upplåta en del av denna mark till odling. Historien knyts samman, det var ju vid kloster och prästgårdar som man odlade förr.

Men för att konvertera gräsmattan till odling användes grisar och för detta krävs tillstånd. I Sverige har vi inte haft grisar i städerna sedan andra världskriget, och när vi kontaktade miljöförvaltningen för att diskutera frågan så blev de rätt ställda och sa "Vi är födda på 80-talet och sist vi hade en ansökan om grisar i stan var 1943".

Efter betänketid visade det sig dock att förvaltningen tyckte att idén var både rolig och bra. Den 11 mars 2009 var det gris-release och stor massmedial uppmärksamhet när de tre grisarna Måla, Sötnos och Vovven anlände till sin nya boplatser vid Högsby kyrka i Göteborgs stift.

– Nu har vi grisar av en sort som passar i stan och vi odlar vänskap och mat på kyrkans mark. Grisarna har bokat upp och gödlat gräsmattan, odlingen började i juni och i augusti var det dags för första skörden. Under hösten kunde odlarna stå på Axel Dahlströms Torg och sälja sina varor som har producerats småskaligt i Högsbo. Stadsjords och andra stadsodlares produkter tingas nu av Göteborgs toppkrogar och stadens invandrade nyckelkompetens får en ny roll i profileringen av staden: Odlarna från Balkan som gör sin

egen ”Jurdgubs Sylt” står för en intressant ekonomisk nisch och grisarna betydelse kan mätas såväl ekologiskt, socialt som ekonomiskt. I en lägenhetsannons i mars 2010 utlovades ”utsikt över grisarna” i Högsbo.

Grön integration är Stadsjords kärna. Det står för att nysvenskar i ytterområdena, de som idag är våra svenska bönder får visa att de har en nyckelkompetens när det gäller att odla jorden. Och inte minst att de får göra det tillsammans med och på samma villkor som infödda svenskar. Rabbiner, imamer och präster har i manifest deklarerat samma sak, att Stadsjord är det viktigaste integrationsprojektet som pågår i Göteborg. Västra Götalandsregionen har friskförklarat stadsodlat och KTH (Kungliga Tekniska högskolan) har valt Stadsjord som Sveriges intressantaste stadsodlingsprojekt.

– Göteborgs stad har fått sin första äppelodling på ett halvt sekel med 300 träd och fyra olika sorter. Biskopen i Göteborg citerade Martin Luther när han inför bland annat Göteborgs leading lady Annelie Hulthén presenterade Göteborgs interreligiösa råds syn på odling och integration: ”Även om morgondagen syns mörk planterar jag ett äppelträd i dag.” En av imamerna i rådet höll med och sade att profeten Muhammed hade sagt samma sak långt tidigare, han sade det inte i polemik utan som ett tecken på alla stora religiösa ledare, poeter, statsmän och filosofer har varit klara över att odlingen och maten är basen för all kultur och allt välstånd, avslutade Niklas Wennberg.

Grönare städer i Norge

Frederica Miller berättade om det norska projektet Klimatneutralitet och stadsutveckling. Hon är verksam som praktiserande arkitekt i nätverket Gaia Arkitekter och har tidigare arbetat som miljökonsult för Riksanantikvaren i Norge i samband med projektet Framtidas Byer.

– Både Sverige och Norge har större utsläpp av koldioxid och större ekologiskt fotavtryck än Indien och Kina. I Norge pratar vi om utsläpp från biffen (maten 46 procent), bilen (persontransporter 28 procent) och boligen (bostäder 12 procent). Vi har två alternativ för stadsutveckling, antingen att fortsätta som nu med stad och omland eller att integrera matproduktion i stadens struktur.

I samband med en arkitektävling om att förtäta staden

Drammen i Norge gjorde Gaia-Oslo as – Baerekraftig Arkitektur og Planlegging, en inventering. Stadens ytor visade sig bestå av 63 procent vägar eller gator och parkering.

– Vi ville bygga parkeringshus utanför staden och göra om p-platserna till gröna ytor för odling och rekreation. Vi kan inte bygga städer utan barnfamiljer och barn behöver skyddas från bilar. En vision för den klimatneutrala staden är att megastäder splittras i mindre delar och att man ska kunna gå och cykla i stan utan bil. Blanda kontor, bostäder och handel som i Nürnberg och Freiburg i Tyskland. Vi kan hämta inspiration från historien, det finns mycket att lära av gamla stadsstrukturer för modern stadsplanering.

– Byggmetoderna har också betydelse. Vi använder lera, halm, trä, gamla byggmetoder och lokala material, vilket sammanfaller med kulturarv och ekologi. Vi vill ha en mänsklig skala, låga hus, inte över fem, sex våningar, och goda offentliga rum som exempelvis i Hammarby sjöstad, Bath eller Paris. Vi vill också återerövra kopplingen mellan stad och landsbygd, sade Frederica Miller.

Förnyare i hållbar stadsutveckling

Torun Börtz, frilansjournalist och författare till Betongen brinner

Otto von Busch, doktor i mode

Ola Wetterberg, professor i kulturvård vid Göteborgs universitet

Hur stor frihet har vi att skapa våra framtida städer själva? Är det alla förunnat att kunna ta makt över sitt eget liv och att hacka sig in i skapandet av boendemiljö med mera? Eller måste man redan vara något så när etablerad i samhället för att vinna någon grad av legitimitet i sin aktivism? Vilken plats kan kulturmiljön få i sammanhanget?

En modedesigner som arbetar med hemslöjdens förnyelse gav perspektiv från Finland och en författare berättade om hur staden påverkar ungas livssituation med exempel från franska förorter.

Torun Börtz talade om frustrationer och brist på framtidsutsikter bland unga människor, ofta med invandrarbakgrund, i franska förorter. Hon berättade om hur arkitektur och konst kan påverka livssituationer på gott och ont med exempel från Le Mirail i Toulouse; Sarcelles i Paris; Villeneuve-la-Garenne i Paris respektive Mac/Val, museum

för modern konst i Vitry-sur-Seine.

Torun Börtz har arbetat som utrikeskorrespondent i Paris i elva år, bland annat för nyhetsbyrån TT, och bevakade upploppen i franska förorter för fem år sedan. Då bestämde hon sig för att gå in lite djupare i problematiken och beskriva upploppen ur ett socioekonomiskt perspektiv. Det resulterade i boken *Betongen brinner* som kom ut 2007.

– Förortsupploppen var de värsta oroligheterna i Frankrike sedan 1968. Det är en brokig värld av orsaker som ligger bakom dem. Jag anser att även arkitektur och stadsplanering har del i upploppen. Le Mirail i Toulouse är ett av de mest ökända områdena i Frankrike där en brinnande bil kastades ned i tunnelbanan, men från början var det en av sin tids bästa exempel på solidarisk arkitektur med bilfria och barnvänliga gator. Under årens lopp har Le Mirail blivit allt mer segregat, loftgångarna och de bilfria vägarna och betongbroarna har blivit otrygga platser. Nu pågår en omstrukturering i detta område men det är för tidigt att säga vilket resultat det kommer att få.

– I Sarcelles som ligger en kvarts tågresa norr om Paris och som var Frankrikes första miljonprogramsområde, var det däremot förvånansvärt lugnt i november 2005. En förklaring ligger i stadsplanen. En riksväg skär rakt igenom området så att den gamla bykärnan ligger på den ena sidan och 50-60-talshusen på den andra. Med tiden har det skett en förskjutning, som gjort nya Sarcelles till centrum i kommunen. Det innebär att invånarna här inte bor i periferin – det är de som är staden.

Området La Caravelle i Parisförorten Villeneuve-la-Garenne var länge okänt. Under en period gick det så långt att inte ens polisen vågade ingripa när här inträffade något. Men här var också lugnt under upploppen. La Caravelle var ett område som byggts med ett bokstavligt von oben-perspektiv. Det är bara från luften som man ser att huskropparna formar siffrorna 92, som är kommunens länsnummer, berättade Torun Börtz.

– När upploppen inträffade hade arkitekten Roland Castro nästan blivit färdig med sin omgestaltning av området. Omgestaltningen, som kostat omkring 100 miljoner euro, har gjorts utifrån Castros nyckelord värdighet, tillhörighet och rörlighet. Här har man brutit monotonin genom att kapa hus

och till exempel lägga till terrasser. Däremot har man inte jämnat några hus med marken för att bygga nytt som på en del andra håll. Rivning av hus uppfattas som en nedvärdering av invånarna som bor där. Detta synsätt har på senare tid fått mer och mer gehör runt om i Frankrike. I Parisförorten La Courneuve, till exempel, där man redan rivit fyra enorma höghus och snart ska riva det femte, försöker man nu bevara det sjätte höghuset.

En annan väg att förändra ett områdes status är prestigefulla kultursatsningar. Ett sådant exempel är Mac/Val – ett nytt museum för nutida konst i Vitry-sur-Seine, 6 kilometer söder om Paris, placerat intill en ful trafikrondell.

– Redan långt innan museet var färdigt drog man bland annat igång konstprojekt på skolor och arbetsplatser, för att förankra museet hos befolkningen. Museet har anställt många unga från den egna kommunen och det egna länet och har tagit bort avgränsningarna kring konstverken, mycket ofranskt, för att minska avståndet mellan besökarna och konsten. Projektet har lyckats väl med att locka lokala besökare, cirka 40 procent av besökarna bor i kommunen och 70 procent i länet. Däremot har man svårt att locka parisarna och få till den publikblandning man hoppats på, sade Torun Börtz.

Gör-det-själv-kultur i Helsingfors

Otto von Busch talade om gör-det-själv-kultur och berättade om ockupationen av ett bostadshus i Helsingfors som slutade med att ockupanterna fick lov att rusta huset själva och sedan hyra det till självkostnadspris. Det primära syftet var inte kulturarv och kulturvård men blev det ändå på något sätt.

Ett tidstecken i dag är att folk upplåter sina hem som hotell eller restaurang, unga delar och byter saker med varandra, på engelska *collaborative consumption* med inspiration från sociala medier. Liknande tendenser märks också inom mode och arkitektur, menade Otto von Busch och beskrev ett studiebesök i Oranssi i Helsingfors.

– Det började med en husockupation av ett rivningshotat hyreshus av trä 1992. Unga människor organiserade sig i en ideell förening som de kallar Ornassi och inledde en dialog med kommunen om att få överta huset. Kommunen erbjöd dem ett hus, som ligger bara fem minuter med buss från centrum i Helsingfors. En grupp aktivister tog lån i

föreningens namn och renoverade var sin lägenhet som de hyr för halva marknadshyran genom att de själva står för underhåll och reparationer. De är 15-25 år, en åldersgrupp som normalt har mycket tid men lite pengar. Varje källare har eget snickeri och verkstad som de boende kan använda när de renoverar sina lägenheter. De övriga tre husen i området fick en studentorganisation ta över och göra om till normala studentlägenheter med modern standard. Men efter tio år var det mögel i nästan alla badrum i dessa hus. Då förlorade bostadsbolaget som stod bakom studentlägenheterna sitt kontrakt och Ornassi fick ta över dessa hus också. Idag har de sammanlagt sju hus med ett 70-tal lägenheter och två anställda vaktmästare som hjälper till att organisera arbetet med husen och med speciellt krävande moment.

Var då Ornassi med mode att göra? Otto von Busch tycker att det är spännande att se på designerns roll.

– Det som händer när en expert kommer in är att vi passiviserar mottagarna. Hur kan vi istället stödja och aktivera människor? Ornassi tog hand om husen bättre än studentorganisationen som byggde enligt regelverket.

Ola Wetterberg, professor i kulturvård och med forskarbakgrund i stadsbyggnad, var en diskussionspartner som förde in samtalet på konferensens tema om kulturmiljö och hållbar stadsutveckling.

– Det är oerhört roligt att lyssna på Torun och Otto eftersom deras berättelser påminner mig om varför jag gav mig in i kulturvården. Det handlar om rätten till staden och rätten till en bostad som man har råd med – det har också varit drivkraften i mitt arbete. Finns det några beröringspunkter mellan Helsingfors och Frankrike?

– Tyvärr inte, sade Torun Börtz. I Paris finns aktivister som kallar sig Svarta torsdagen och vill väcka opinion för att överta hus, men har inte lyckats. Det finns väldigt lite brukarinflytande i Paris.

Otto von Busch ser en skillnad i olika skalor, mellan låga trähus och 15-våningar höga hus i betong. Men han tror att det går att skala upp engagemanget från boende på liknande sätt som Ornassi har gjort.

Talas det i Frankrike om att dessa betongförorter är kulturarv?

– Inte tidigare, men nu har det börjat ske en förändring,

sade Torun Börtz.

Ola Wetterberg, professor i kulturvård och med forskarbakgrund i stadsbyggnad, var en diskussionspartner som förde in samtalet på konferensens tema om kulturmiljö och hållbar stadsutveckling.

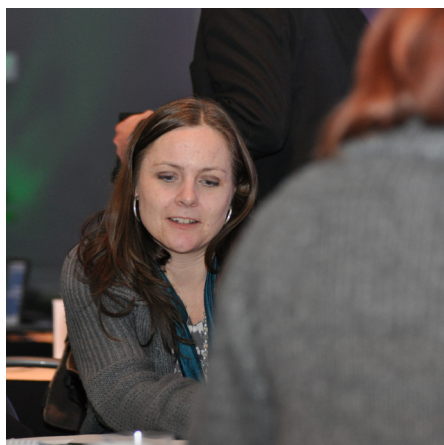
– Det är oerhört roligt att lyssna på Torun och Otto eftersom deras berättelser påminner mig om varför jag gav mig in i kulturvården. Det handlar om rätten till staden och rätten till en bostad som man har råd med – det har också varit drivkraften i mitt arbete. Finns det några beröringspunkter mellan Helsingfors och Frankrike?

– Tyvärr inte, sa Torun Börtz. Men i Paris finns aktivister som kallar sig Svarta torsdagen och vill väcka opinion för att överta hus, men har inte lyckats. Det finns väldigt lite brukarinflytande i Paris.

Otto von Busch ser en skillnad i olika skalor, mellan låga trähus och 15-våningar höga hus i betong. Men han tror att det går att skala upp engagemanget från boende på liknande sätt som Ornassi har gjort.

Talas det i Frankrike om att dessa betongförorter är kulturarv?

– Inte tidigare, men nu har det börjat ske en förändring, sa Torun Börtz.

Tema | Disney ♥ Rom = Sant"

Staden som attraktion – staden som offentlighet. Kan kulturmiljön bli en brygga mellan dem?

Debatter – och brist på debatter

Lena From, Stockholm konst

Bosse Bergman, forskare, KTH, Arkitektur och byggd miljö

Om storskaliga stadsomvandlingar i Stockholm och hur det har debatterats. Inom mycket forskning om städer analyseras och beskrivs privatiseringens dilemman. Hur det ligger till för våra svenska stadslandskap? Påverkar privatiseringar medborgares möjligheter att använda staden och vår relation till kulturmiljöer och kulturarv? Engagemanget i aktuella debatter om stadsbyggnad och riksintressen har skiftat beroende på stadsdel och hur medierna har bevakat dem.

Lena From berättade om några aktuella debatter om stora stadsbyggnadsprojekt i Stockholm, som Slussen, Husby och Annedal, en ny stadsdel i Mariehäll vid travbanan Solvalla.

Omvandlingarna innebär bland annat att offentliga rum privatiseras.

– Slussen har diskuterats sedan tidigt 90-tal, det handlar både om att något måste göras för att själva strukturen är för dålig och att minska risken för översvämning i tunnelbanan. När Nyréns Arkitektkontor vann arkitekttävlingen 2004 med sitt förslag Strömmar med trafiklösning av Tyréns trodde jag att det skulle bli debatt, men den uteblev nästan. Det var egentligen först när politikerna beslöt att Foster+Partners parallellskiss skulle gälla som grund för fortsatt bearbetning våren 2009, med trafiklösningen och den breda bron i behåll, som debatten tog fart. En stor byggnad i mitten ansågs skymma utsikten och det skulle bli för mycket kommers, enligt kritikerna. Förslaget gav upphov till stora artiklar i Stockholms lokaltidningar, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet. Det blev debatter på ABF, den stora arenan för folkbildning och debatt i Stockholm, på Stadsmuseet, Arkitekturmuseet och på Facebook, det blev demonstrationer på stan. Effekterna av det senaste förslaget ska stadsbyggnadskontoret utreda vad gäller topografi och

landskap, utsikt, vyer och rymd, intrång i befintlig bebyggelse och trafik. Det ska bli en planutställning våren 2011. Debatten om Slussen kom nästan 20 år efter de första idéerna på en ombyggnad. Det dominerande i debatten om Slussen är stadsbilden av Stockholm. Vad som menas med bilden av Stockholm är våra stadsantikvariers uppgift att tolka. Debatten om Slussen handlar ofta om vykortsbilden av Stockholm, sade Lena From.

Hon har jämfört tre perspektiv – ett innerstadsexempel, ett ytterstadsexempel och två fall där Stockholms stad växer samman med en av sina grannkommuner – och ställt antalet tidningsartiklar om platserna mellan januari 2009 och november 2010, i relation till antalet samrådsyttranden som kommit in om respektive plats. Hon underströk att hon inte gjort någon vetenskaplig studie, till exempel hade hon inte skilt debattartiklar, nyhetsartiklar och allmänna artiklar från varandra, men som tendens för uppmärksamheten kring en plats ansåg hon ändå att materialet hade relevans. När det gäller Slussen fann hon 2 093 tidningsartiklar från perioden. Det kom in 1 100 synpunkter, varav 100 från sakägare, på förslaget om utformningen av Slussen.

Ett annat exempel som Lena From berättade om var Husby vid Järvafältet.

– Husby är en fantastiskt vacker förort, ett väl gestaltat miljonprogramsområde från 1974, granne med ett militärt skjutfält. Från Husby kan man titta på det glittrande, upplysta Kista Tower som är präglad av IT och vetenskap, sade Lena From.

Svenska Bostäder som är ett kommunalt fastighetsbolag äger majoriteten av bostäderna i Husby. Järvalyftet kallas en långsiktig investering för att skapa en positiv social och ekonomisk utveckling i stadsdelarna kring Järvafältet: Akalla, Hjulsta, Husby, Kista, Rinkeby och Tensta.

Svenska Bostäder presenterade i mitten av 2000-talet en plan för omgestaltning av Husby för att få en renare miljö, bättre underhåll och bättre belysning. I planen ingick vissa rivningar av hus och att det ska bli en blandad upplåtelseform, både hyres- och bostadsrätter.

– Detta väckte oro bland husbyborna. De bildade föreningen Husby Unite för att protestera mot försäljningar och rivningar. I Husby har cirka 80 procent av invånarna

utländsk bakgrund och medellönen är under hälften av genomsnittet för Stockholm i övrigt. Arbetslösheten är cirka 50 procent. Det som invånarna tycker är riktigt bra i Husby är närheten till Järvafältet och de flesta är också nöjda med sin bostad. Däremot är de missnöjda med underhållet och de dåliga tvärförbindelserna, berättade Lena From.

Efter protesterna backade Svenska Bostäder från sitt förslag och började om från början – en styrka, tyckte Lena From. Det var också nu som Stockholms stad inledde den så kallade Järvadialogen. Invånarna i samtliga stadsdelar på Järvafältet har bjudits in till diskussion och uppmuntrats lämna synpunkter på en vision, Vision Järva 2030, under stormöten och mindre möten, i fokusgrupper och på nätet, och i särskilda möteslokaler lokalt i varje stadsdel. Svenska Bostäder arrangerade fyra gånger fyra dialogveckor i Akalla, Husby, Kista och Rinkeby. Under dessa veckor kom drygt 15000 besökare, som alla lämnade fler än en synpunkt. Inte ett vanligt samrådsförfarande, men väl ett sätt att förankra och öppna för diskussion kring stadsomvandlingsförslag, ansåg Lena From.

Hon fann 172 tidningsartiklar (januari 2009 - november 2010) om omgestaltningen av Husby och 15 000 synpunkter, alla från så att säga sakägare. En tolkning är att den politiska kommunledningen vill få till gentrifiering, att fler med bättre ekonomi flyttar till Husby. Men detta har fått litet utrymme i medierna.

Det tredje perspektivet hämtade Lena From i Annedal som ligger i Stockholm på gränsen till Solna och Sundbyberg. Här planeras 2 000 lägenheter, varav 65 procent är bostadsrätter och 35 procent hyresrätter. Tvärbanan ska också dras hit. Området är lite större än Gamla stan och blir platsen för en bomässa 2012.

– Bara en av totalt fyra tidningsartiklar handlade om hur industriområdet vid Ballstaån förvandlas till bostäder. Tio synpunkter har kommit från människor som inte är sakägare. Samtliga har sagt att det är väldigt bra att det blir bostäder i Annedal. Principiellt är det samma förändring här som när det gamla industriområdet Lugnet revs för att ge plats åt bostäder i Hammarby sjöstad, men det har inte blivit samma debatt.

Hon nämnde ett fjärde exempel på stadsbyggnad som har vållat enormt stor debatt på alla arenor: Vetenskapsstaden vid

Karolinska sjukhuset i Solna som planeras vara klart 2015. Tors torn är två 145 meter höga hus som ska bilda en portal mellan Stockholm och Solna.

– Debatten handlar om bilden av Stockholm och exploateringsgraden med 10-15-våninghus och ett ökat slitage på Hagaparken. Om detta var det 1 045 tidningsartiklar (jan 2009 – nov 2010). Synpunkter har kommit från ett 40-tal personer förutom remissinstanserna. Slutsatserna av detta är att debatten i medierna lättare når fram när det handlar om stadsbilden – ytan och utseendet av staden. Ofta är det vykortsbilden av staden som många slår vakt om, avslutade Lena From.

Bosse Bergman, forskningsledare vid KTH, Arkitektur och byggd miljö, gav en teoretisk kommentar om privatiseringars betydelse för stadens offentlighet.

– Bilden av Stockholm är en förklaring som delvis beskriver utvecklingen i Stockholm. Den täta staden är självklar när det gäller Stockholms centrum, men har också omhulats i diskussionen om vykortsstaden eller kvartersstaden. Nu bygger man kvartersstad även i förorter som Annedal. Samtidigt är det förunderligt att en stadsform som skapades under 1800-talets industrisamhälle fortfarande ska vara gångbar i dag, sade Bosse Bergman.

Beslutet om översiktsplanen för Stockholm heter Promenadstaden.

Bosse Bergman är kritisk mot att vykortsbilden av Stockholm och översiktsprogrammets namn Promenadstaden understöder användningen av kvartersstaden som mall för utbyggnaden av alla stads- och förortsområden. Istället borde alla stadsområden utvecklas på sina egna villkor utan former och mönster bestämda på förhand. Det gäller alltså att utgå från, se och upptäcka stadsområdenas begränsningar och utvecklingsmöjligheter, exempelvis till nya samband och stadsformationer som på Järvafältet, menade han.

– I Husby sker förnyelsen på marknadens villkor. I Husby vill invånarna ha en länk mellan tunnelbanestationen där och andra tunnelbanelinjer. Man skulle också kunna knyta ihop hela Järvafältet

Kvarterstaden må kunna ta hand om många förändringar i innerstaden, men att den, tillkommen i en helt annan tid,

tillämpas på Annedal eller i Husby är inte problemfritt, anser Bosse Bergman och nämnde visioner om att utveckla alternativ till Stockholms innerstad. En alternativ stadsformation skulle kunna utvecklas på Järvafältet.

– Alternativ till exempelvis slutna kvarter med gårdar kan vara lamellhus eller andra former. Men det beror på hur lamellhusen ligger, hur de är utformade, i vilket sammanhang och deras funktion, sade Bosse Bergman.

Horizons

Om- och tillbyggnad av MACRO, museet för samtidskonst, i Rom

Peter Baalman, arkitekt från Odbec-Paris

Den franska arkitekten och urbanisten Odile Decq är verksam med att utveckla delar av en helt ny stad i Algeriet. Hon vann internationellt erkännande med byggnaden Banque Populaire de l'Ouest i Rennes, Frankrike. Banken har sagts ge utlopp för ett nytt hopp för arkitekturen, framväxt ur Odile Decqs punktrebelliska sida att vända gamla konventioner upp och ner. Hon företrädde på Höstmötet av projektchefen Peter Baalman som visade aktuella projekt från hennes kontor Odile Decq Benoit Cornette i Paris. Ett av de senaste projekten som Odbec-Paris har utfört är en om- och tillbyggnad av MACRO (Museo d'arte Contemporanea di Roma), museet för samtidskonst i Rom.

Syftet med presentationen av Odile Decq:s projekt var att utmana konferensförsamlingen i diskussionerna om kulturmiljö för framtida hållbara städer. Hur kombinerar vi det historiska med en ny tid och med förändrade levnadsvillkor och värderingar?

Att vilja värna kulturmiljön förknippas ibland med en önskan om att sträva bakåt till hur det var förr. Många som värnar om kulturarv och kulturmiljöer känner dock knappast igen sig i detta utan vill snarare se smarta lösningar som både tar hänsyn till befintliga kvaliteter och skapar intressanta nya alternativ. Att bara bygga nytt är inte alltid så nytt.

Peter Baalman, arkitekt och projektchef, Odbec-Paris, berättade att arkitektkontoret har arbetat med flera museiprojekt i svåra kulturella sammanhang.

–MACRO Museum har vi arbetat med i närmare tio år,

sedan vi vann tävlingen 2001. Att göra något som har med samtida konst i Rom är inte lätt. Syftet med projektet är att ge staden en annan image än den klassiska bilden av Rom.

Platsen för MACRO har en tätbebyggd och trång omgivning med typiska trädgårdar på hustaken, inte långt från järnvägsstationen Termini. Den nya byggnaden skulle bli en utbyggnad av den befintliga museibygnaden från 1980-talet. På platsen fanns tidigare ett bryggeri, Birra Peroni, som var övergivet och i dåligt skick.

– Vi ville bidra med något till grannskapet och leka med olika nivåer, vi gjorde modeller för att se hur byggnaden skulle kunna relatera till gatan. Vi valde att göra byggnaden som en promenad för upptäckter. Besökarna skulle bli nyfikna att komma in i huset. Den slutliga modellen blev att restaurera och behålla den existerande fasaden mot gatan. Det fanns en dålig vinkel i ena hörnet som vi valde att göra om till huvudingång. Vi valde också att skapa en yta centralt i byggnaden för allmänheten med fritt tillträde för alla innan man löser biljett till museet. I mitten av denna hall placerade vi en mystisk röd kub. Vi ville också påminna om det tidigare bryggeriet och göra en hommage till den förflutna industriepoken.

Odbec:s nya byggnad för MACRO ligger på Via Reggio Emilia. Tillsammans med den befintliga museibygnaden fyller MACRO nu ut hela kvarteret. Genom att flytta museets huvudingång till hörnet av Via Nizza och Via Cagliari har Decq öppnat en yta som tidigare var gömd. Fönster i gatunivå gör det möjligt att se in i några utställningsrum vilket röjer hinder mellan privat och offentligt, urbant och kulturellt. Platsens nya identitet är kanske mest uppenbar från takträdgården i flera nivåer.

På museitaket ryms ett kafé och sittplatser på en terrass samt en trädgård med fontän, en mötesplats för besökare och konstnärer, för utbyte av idéer och njutning. Takterrassen kan nås från flera platser inne i museet.

– När man kommer högst upp i byggnaden upptäcker man de olika glastaken, en fontän och en restaurant som kan nås direkt från gatan. Det är en yta på cirka 2 000 kvadratmeter som är öppen för allmänheten. Vi ville påminna människor om landskapet, tillåta besökarna att ha olika utsikter.

Fasaden mot gatan i hörnet där huvudentrén är placerad

är ett möte mellan det nya och det gamla. Fönstren till utställningshallarna ger också utsikt mot gatan och skapar ett samspel mellan samtida konst och staden. Odbc-Paris har designat allt - från byggnaden till dörrhandtagen.

– Det är viktigt för oss att få ansvaret för allt från största till minsta skala.

Ett annat projekt som blev klart 2009 är Opera

Restaurant Garnier.

– Vi tvekade när vi fick en förfrågan om att göra inredningen till en restaurang i den anrika Operan i Paris. Det är en monumental, historisk byggnad – ett klassiskt monument som inte får röras. Vi tvekade först, tänkte att det var omöjligt att göra en modern restaurant i en sådan byggnad, men insåg sedan att det var vår skyldighet och plikt. Vi fick fria händer så länge vi inte gjorde någon som helst åverkan på byggnaden. Restauranten ska kunna rivas utan att själva operahuset påverkas.

– Lösningen blev en inredning som är helt fristående, som en vit fantom med anspelning på Phantom of the Opera. Formerna vrider och vänder sig i stark dialog med den existerande byggnaden. Även de höga fönstren har en oväntad relation till rotundan. Glasfasaden består av fristående glaselement, åtta meter höga, och fungerar som en transparent teaterridå. Även i detta projekt designade vi möblerna men allt måste godkännas av den antikvariskt ansvarige arkitekten in i minsta detalj, berättade Peter Baalman.

Mer om Odile Decq:s projekt finns på www.odbc-paris.com.

Reflektion och summering

Moderator Erik Blix och riksantikvarie Inger Liliequist med gäster avrundade och summerade de båda dagarna. De fyra myndigheterna som tillsammans arbetar med regeringsuppdraget Hållbar stadsutveckling gav tillsammans med publiken sina reflektioner.

Monica Fundin Pourshahidi – Arkitekturmuseet:

– Jag har fastnat för berättelsen och hur man kan leva vidare med både onda och goda minnen, men också skapa förutsättningar för nya berättelser och minnen. Vems berättelse syns och hörs?

Fredrik Meurman – Boverket:

– Jag tar med mig tankarna om mellanrum från den här konferensen. Vi måste tänka på att inte planera in i minsta detalj. Ofta ligger det en konflikt här, mellan bevarande och det nya. Vi behöver ibland byta perspektiv.

Britt Olofsdotter-Jönsson

– Forskningsrådet Formas:

– Vad som inte har kommit fram under de här dagarna är det faktum att det är i konflikter som kreativitet skapas. Jag saknar exempel på det. En annan reflektion är: Hur tar vi reda på våra erfarenheter och hur kan vi använda det som är bra? Det är perspektiv som jag har saknat.

Anita Bergenstråhle-Lind – Riksantikvarieämbetet:

– Vi har fått mycket som vi kan gå vidare med. Ju mer en stad kan kopplas till omvärlden desto mer hållbar blir den. Det är ett citat från Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staaf i konferensens början som jag tar med mig. Vi behöver också finnas i större sammanhang, vi har ett jobb att göra internationellt.

TEXT: MONICA STRANDELL

RESULTAT UTVÄRDERING

Resultat utvärdering – allmänt

223 personer besvarade webbenkäten. (Svarsfrekvens 53,1 procent.)

87 % tyckte att syftet med deltagandet uppfylldes.

90 % tyckte att dialogverktyget skapade ett mervärde på konferensen.

62 % var återkommande, dvs hade deltagit någon tidigare gång.

96 % kan själva tänka sig att delta på framtida höstmöten.

93 % kommer att rekommendera någon annan att delta på framtida höstmöten.

52 % tyckte att konferensavgiften (3 500) var prisvärd.

Generellt kan sägas att de som är mindre nöjda kommenterar framförallt att det var för lite fokus på kulturmiljöfrågorna – och för mycket på arkitektur (och större städer).

Resultat utvärdering – program

70 % tyckte att programmet överensstämde med förväntan.

91 % tyckte att Erik Blix fick godkänt som moderator (bra/mycket bra).

REFLEKTIONER KRING TALARPASSEN

Till årets Höstmöte bjöd vi in ett antal doktorander från skilda discipliner och bad dem komplettera den populärvetenskapliga konferensrapporten med korta, mer vetenskapliga recensioner av innehållet i de olika talarpassen. På så sätt önskade vi knyta presentationerna till en bredare vetenskaplig kontext, teoretiskt och globalt. Syftet var inte att utvärdera talarna eller innehållet för presentationerna utan att ge ett bidrag till diskussionen om kulturmiljön i hållbart stadsutveckling.

Långt historiskt perspektiv på den hållbara stadens utveckling

Tyke Tykesson, Malmö stad

Björn Magnusson Staaf, Lunds Universitet

Av: Erik Jönsson, Institutionen för Kulturgeografi och Ekonomisk Geografi, Lunds Universitet

Genom att gå igenom Malmös hållbarhet genom historien tillför Björn Magnusson Staaf och Tyke Tykesson två viktiga dimensioner till hållbarhetsdiskussionen: För det första förändras skalan rent geografiskt. I framställningen förskjuts hållbarhet från att diskuteras som något inom staden, till hur staden ter sig i relation till omvärlden. Björn Staaf tar upp hur städer skapas och består på grund av omvärldens behov. Malmö levde en gång i tiden på att förse norra Europa med fisk och senare på att leverera oxar och korn till Flandern och Nordtyskland. När stadens industrier långt senare blev (ekonomiskt) ohållbara berodde detta inte på staden i sig utan på oljekrisen och global konkurrens. Här anknyter presentatörerna till en tradition som studerar platser just genom deras samband (se t.ex. Cronon 1991, Mitchell 2008).

Men uppenbarligen förvandlas även tidsskalan. Magnusson Staaf och Tykesson betonar hur Malmö genom historien mötts av ett antal olika utmaningar och att staden varit hållbar eftersom Malmö de facto överlevt. Här kan det tjäna till att se i ett längre tidsperspektiv att många av de problem som diskuteras idag är långt ifrån nya. Om man ser till jordbrukets utsläpp och då framförallt resultatet av avskogning, istället för bara fossila bränslens utsläpp får Sveriges miljöhistoria en helt annan karaktär. Även tidigare perioder har haft betydande utsläpp (Kander 2008). Talarna tar även upp hur hållbar utveckling delvis betytt olika saker som begrepp i debatten. Stundtals har de miljömässiga aspekterna betonats mer medan ekonomiska aspekter under andra perioder getts mer utrymme. Någon perfekt harmoni mellan olika aspekter (sociala, ekonomiska och ekologiska) menar de är omöjlig, och anknyter därmed till en syn på hållbar utveckling som internt motsägelsefullt (Campbell 1996).

Potentiellt problematiskt är dock den definiering av hållbarhet som Tyke Tykesson och Björn Magnusson Staaf gör för att passa in begreppet i ett längre tidsperspektiv. Ytterst handlar hållbarhet enligt presentatörerna om överlevnad. Magnusson Staaf framhåller hur själva ordet hållbarhet är neutralt. Något håller eller håller inte. I en analys av hållbarhet kan vi därmed inte utgå enbart från dagens värderingar. Vissa saker som ansågs fullt acceptabla 1950 skulle ansetts oacceptabla idag och vice versa. På så sätt blir t.ex. själva definitionen av social hållbarhet enligt Tykesson och Magnusson Staaf att ingen klagar. Detta är egentligen inte en tillräcklig definition. Uppenbarligen kan även strukturer som folk klagar på hålla över tiden. Folk klagar, men det som avgör om något förändras är om de klagande har makten att förändra eller inte. Som Peter Marcuse uttryckte det i slutet av 1990-talet är även många dåliga stadsprogram hållbara i denna bemärkelse, samtidigt som upprätthållandet av status quo av många ses som ohållbart.

“To think that their present circumstances and their present societal arrangements might be sustained – that is an unsustainable thought for the majority of the world’s people.” (Marcuse 1998:103)

Vidare menade Marcuse att hållbarhet skulle kunna vara en användbar formulering för miljömål men farlig för stadspolicys eftersom den föreslår att en oproblematisk konsensus är möjlig. Lite åt det hållet hamnar även resultatet av Magnusson Staafs och Tykessons resonemang. Genom att vidga skalan för hur vi talar om hållbarhet både i tid och rum kan analysen av vad hållbarhet innebär fördjupas betydligt, men uppenbarligen är samtidigt hållbarhet i betydelsen att något håller otillräckligt som normativ grund i stadspolitiken.

Referenser:

- Campbell, Scott (1996) ‘Green Cities, Growing Cities, Just Cities?: Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development’ Journal of the American Planning Association Vol. 62, No. 3 s. 296-312
- Cronon, William (1991) Nature’s Metropolis: Chicago and the Great West (Routledge, London)
- Kander, Astrid (2008) ‘Is it simply getting worse? Agriculture and Swedish greenhouse gas emissions over 200 years’ Economic History Review Vol 64, No 4, s. 773-797
- Marcuse, Peter (1998) ‘Sustainability is not enough’ Environment and Urbanization Vol 10, No 2, s.103-111
- Mitchell D 2008 “New Axioms for Reading the Landscape: Paying Attention to Political Economy and Social Justice” Political Economy of Landscape Change Eds. Westcoat Jr J L, Johnston D M (Springer, Dordrecht) s. 29-50

Att sätta staden på kartan – vägen till attraktiv stad

Arne Nedstam, Bollnäs kommun

Annacarin Öman, Vara kommun

Fredrik Lindegren, Umeå kommun

Av: Johan Kihlberg, Skolan för arkitektur och samhällsbyggnad, Kungliga Tekniska Högskolan

Operahuset i Sydney – vilken annan byggnad har skapat samma symbolvärde för en stad? Över hela världen försöker städer marknadsföra sig som attraktiva platser. I omvandlingen från ett industri- till ett service- och kunskapssamhälle har ett rikt kulturutbud kommit att få en allt viktigare roll när det handlar om att attrahera turister, företag och inflyttare. En utveckling som samtidigt medfört att staden kommersialiserats och kommit att ses som en vara (Ek och Hultman 2007; Garcia 2004).

Kulturen har blivit en katalysator för många städer, ett effektivt sätt att ge en stad en bättre image och något som ”kan bidra till att ge staden en särskiljande identitet” (Cars 2006, s. 56). Samtidigt skall stadens ambitioner och visionära idéer gärna få en arkitektoniskt spektakulär förpackning, något som Kunsthaus i Graz och Guggenheimmuseet i Bilbao är välkända exempel på: symbolbyggnader som snarare är kopplade till en global kultur än till platsen.

Att också svenska landsbygdsorter kan lyckas i sitt varumärkesbyggande finns det en rad goda exempel på: Vimmerby, Åre och Jukkasjärvi är bara några. Ishotellet med sin tydliga lokala förankring visar att det inte krävs väldiga investeringar i olika byggnadsprojekt för att skapa ett attraktivt varumärke. Vara konserthus, Umeås lyckade satsning på att få den eftertraktade rollen som Europas kulturhuvudstad år 2014 och Brotorget i Bollnäs är tre exempel på olika stadsutvecklingsstrategier där man satsar på kultur, evenemang och handel för att skapa en positiv bild av platsen.

Enligt Cars (2006) finns det inga enkla recept på hur man lyckas med att ”sätta staden på kartan” – vad som varit en lyckosam strategi på en plats kan slå helt fel på en annan. Mycket tyder på att det krävs både bredd och djup för att lyckas, att det behövs både ”fin” och ”folklig” kultur. Det handlar om att skapa en profil inom de områden där man har goda förutsättningar för att kunna utvecklas till ett starkt alternativ. Att lyfta fram det staden kan erbjuda som är unikt, intressant och relevant och som går att bygga vidare på.

Referenser:

Cars, Göran: Kultur, turism och stadsattraktivitet: kultur som attraktion och värdeskapare. Kungliga Tekniska högskolan (2006).

Ek, Richard och Hultman, Johan: ”Produktgörandet av platser: en introduktion.” Ur: Ek, Richard och Hultman, Johan (red.): Plats som produkt: kommersialisering och paketering. Lund: Studentlitteratur (2007).

Garcia, Beatriz: ”Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons from Experience, Prospects for the Future”, ur Local Economy, vol. 19, nr. 4, november 2004, s. 312-326.

Tema: Skrämmande dåtid – fascinerade framtid

Perspektiv att belysa för hållbar stad

Madeléne Bäckman, Arkitekturmuseet

Ulf Boman Kairos Future

Marita Castro, Mångkulturellt centrum i Botkyrka

Erica Månsson, Cultural Planning

Av: Lisa Wiklund, Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs Universitet

Etablerade stadsbyggnadsideal som förtätning får i aktuell debatt då och då lämna plats åt sin motsats – en stad och en stadskärna präglad av nödvändiga ”mellanrum”. Panelen ”Perspektiv att belysa för hållbar stad” bestående av Madeléne Beckman från Arkitekturmuseet, Ulf Boman från Kairos Future, Marita Castro från Mångkulturellt centrum i Botkyrka och Erica Månsson, länsmuseum för Smålands museum behandlar bland annat detta - att en ”hållbar stad” inte längre bara handlar om att till vilket pris som helst bygga fler bostäder i städernas centrala delar.

”Stadens mellanrum” går att se både i en strikt stadsbyggnadsmässig bemärkelse - faktiska fysiska platser som lämnats orörda - och i en mer metaforisk – som det oväntade, det förbisedda eller till och med det fula i staden. Dessa mellanrum är något berikande, som bereder väg för nya insikter och möjligheter och således inget man bör väja för, är den generella hållningen hos panelen.

Att skapa en hållbar stad handlar om att ta in nya röster och att lyssna. Som Madeléne Beckman lyssnar på ungdomars visionära idéer om sin närmiljö eller Marita Castro på ett inte alltid bekvämt samtal om varför det brinner i förorten. Eller om att se oväntade aspekter av en plats som Erica Månsson visar är möjligt med metoden Cultural planning. Ulf Boman pekar på hur det gäller att faktiskt ibland låta bli att vara alltför visionär, åtminstone på det detaljplanerade viset och istället vara lyhörd för att låta staden, och framförallt stadens mellanrum, leva sitt eget liv.

Urbananalytikern Richard Florida återoppar ofta i sådana här sammanhang. Författaren till Den kreativa klassens framväxt har en tydlig och väl lanserad idé för hur städer ska locka till sig kreativitet och i förlängningen kapital - det handlar till stor del om att eftersträva öppenhet och tolerans som underlättar för möten. Men han har ingen lösning på hur städer ska förbli mötesplatser, något som panelen är överens om är absolut nödvändigt för en hållbar stad. Exempel saknas inte på hur Richard Floridas drömstad i förlängningen bortgentrifieras, att mellanrummen börjar omgärdas av dyra bostäder och att de forna hyresgästerna får flytta ut. ”Är gentrifieringsprocesser oundvikliga?” är en publikfråga som panelen besvarar dystert jakande.

Enkla lösningar finns inte, men kanske är det tid att oftare damma av Jane Jacobs klassiska verk The death and life of great American cities från 1961. Hon eftersträvar, liksom Florida, en blandad stad, en stad som har karaktären av en arena för mellanmänniska möten. Men hon förenar dessa tankar med konkreta idéer vad gäller stadsbyggnad. En huvudpoäng är att områden måste mixas, dels så att de inkluderar både boende och kommersiella verksamheter, men också så att olika ägandeformer blandas med billiga hyresrätter. Hon pekar ut Greenwich village i New York som ett mönsterexempel på den blandade staden, en stadsdel som präglas av kreativitet och ett sjudande gatuliv – ett exempel som känns minst sagt daterat idag. Dagens Greenwich village är en plats där unga kreatörer knappt har råd att sätta sin fot, än mindre bo. Historien har på så vis gett Jacobs rätt. Det räcker inte att omhulda och älska en stadsdel; politiska beslut måste till om det ska fortsätta vara ett område där hyresrätter och privatägda bostäder finns sida vid sida – en plats där människor faktiskt möts. New York är ett tydligt exempel på hur ”kreativa” kvarter, kvarter med mellanrum, drivits på flykt: från Greenwich village, till Lower east side, och nu från Manhattan till Williamsburg i Brooklyn (vars konstscen är föremål för min avhandling). Williamsburg är en stadsdel historiskt präglad av etnisk mångfald och just möten, men i likhet med sina föregångare numera också ett område som påbörjat en gentrifieringsprocess.

Panelen efterlyser faktiska fysiska mötesplatser – som segregationen ser ut idag finns de inte, menar Marita Castro. Det spekuleras i om nya mellanrum kan skapas, Erica Månsson förtydligar att det är en faktisk omöjlighet så länge man av ekonomiska skäl ”exploaterar varje markkvadratdecimeter”. Ulf Boman har sannolikt helt rätt när han säger att stadens mellanrum inte behöver synliggöras för politiker och planerare utan görs bäst i att lämnas i fred.

Utmaningen för politiker och stadsplanerare kommer således i ett senare skede, i föresatsen att verka för att bibehålla en blandad stad, hållbar i sin oförutsägbarhet.

Moulshri Joshi och Anders Högberg – (Unwanted) Industrial Heritage med exempel från Bhopal, Indien, och Lomma Eternit

Av: Malin Weijmer, Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet

Med utgångspunkten Union Carbide-fabrikens gasläcka i Bhopal, Indien, i december 1984 talade arkitekt Moulshri Joshi om hur katastrofer och deras skådeplatser utmanar den traditionella uppfattningen av kulturarv. Olyckan och det övergivna fabriksområdet har idag blivit till ett vakuum för staden Bhopal. Frågan om de boendes tillgång till platsen och att göra en minnesplats av hela området har rests av de många offer och intresseorganisationer för vilka händelsen är en del av ett kollektivt minne.

På samma sätt som Bhopal utmanar blir historien som Anders Högberg berättar om Skandinaviska Eternitfabriken i Lomma en symbol för händelser som dagens samhälle kanske hellre vill glömma bort. I Lommas fall har frågan om platsen redan avgjorts i och med förvandlingen till bostadskvarter på den ursprungliga fabriksmarken. Kvar av det gamla blir endast den forna kontorsbyggnaden som får ståta som ett fristående monument i en numera avklippt miljö.

Hur berättar vi historier med hjälp av minnesplatser och vad är egentligen en minnesplats? I fallet Lomma kan man fråga sig vem den bevarade kontorsbyggnaden kan sägas representera. Är det de forna tjänstemännen som här hade sin arbetsplats som har huvudroller i dramat om eternitfabriken? Är det inte snarare arbetarna som är i fokus för historien? I förlängningen riskerar detta kulturarv bli ”displaced” när människor som lever i det inte längre känner samhörighet till det. Platser är socialt konstruerade och därmed blir det våra relationer till den fysiska miljön som blir avgörande för hur vi förhåller oss till den. Bebyggelsemiljöer och byggnader som bevaras blir materiella manifestationer av tid och inte minst ett uttryck för minne. Det innebär i grunden att alla kulturarv bär med sig en konflikt som är ”dissonant” och bygger på val och därmed också icke-val.

Hållbar stadsutveckling, inte minst ur en kulturell och social synvinkel, är att inte bygga bort viktiga (bekväma och obekväma) berättelser. Michael Landzelius talar om tillstånd av minnesförlust i våra stadsmiljöer. Det byggs på ett sätt som hellre raderar ut än lyfter fram det motsägelsefulla och svåra. Argumentationen behöver nödvändigtvis inte bara röra sig kring viljan att glömma utan kan byggas kring ekonomiska men också rent fysiska grunder (där vissa strukturer helt enkelt är lättare att bevara). Både Bhopal och Lomma är fall där anspråk på de forna fabriksområdena står i konflikt med det omgivande samhällets behov och med expansions- och exploateringstryck som ger upphov till frågor om vem som äger rätten till staden. I denna brytpunkt blir de delaktighetsprocesser som beskrevs av de två talarna en del i någon slags krishantering, där skapandet av minnesplatser också inleder en försoningsprocess och skapar en ny identitet. För i slutändan handlar det inte bara om en hållbar stadsutveckling utan om ett hållbart kulturarvsbruk.

1. Cresswell (2009) Place University of London, UK

2. Tunbridge & Ashworth (1996) Dissonant heritage John Wiley & Sons, England

3. Landzelius (2003) Commemorative dis(re)membering: erasing heritage, spatializing disinheritance I: Environment and Planning D: Society and Space 2003, volume 21

4. Sjölander – Lindqvist et al (2010) Delaktighetens landskap rapport från Riksantikvarieämbetet, s. 10 f

Förnyare i hållbar stadsutveckling

Torun Börtz, journalist

Otto von Busch, Göteborgs Universitet

Ola Wetterberg, Göteborgs universitet

Av: Beate Feldmann, Centre for Baltic and East European studies, Södertörns Högskola

Torun Börtz talade om stadsomvandlingsprojektens betydelse när det gäller upploppen i Frankrike under november 2005. I två av de exempel som nämndes var oroligheterna minimala, vilket Torun beskriver som resultatet av de olika satsningar som gjorts i dessa områden. Genom att betona centralitetens betydelse, i den meningen att invånarna inte känner att de bor i periferin utan snarare "är själva staden", beskrev Torun ett omvandlingsprojekt där höghusbyggnader har kapats för att ge invånarna en känsla av värdighet. Kvarter har öppnats upp för att ge en känsla av tillhörighet och nya gator har dragits för att skapa ett område som gör att man känner att man är rörlig. I stället för att riva de så kallade grand ensemble-husen (den franska motsvarigheten till Sveriges miljonprogramsområden) och bygga helt nya, betonades betydelsen av att i stället kapa husen, bygga terrasser och balkonger. Därmed försvinner vare sig husen eller invånarnas vardagserfarenheter och kulturarv. I ett annat förortsområde har det gjorts kultursatsningar i form av museet Val/Mac mitt i området, där invånare i såväl kommun som län har engagerats och tillfrågats för att skapa ett kulturliv på invånarnas egna premisser. Torun Börtz betonade dock att den fysiska omvandlingen inte ensam kan vända segregation till integration. Stora insatser behöver också göras för människors levnadsförhållanden i sin helhet, t.ex. genom arbetsmarknadsinsatser.

Otto von Busch visade i sin presentation av bostadsområdet Oranssi i Helsingfors hur småskalig stadsomvandling kan äga rum efter brukarnas egna behov av billigt boende. En grupp före detta husockupanter inledde ett samarbete med kommunen och fick därmed möjlighet att för mindre än halva marknadshyran skapa en slags aktivistisk bostadsrättsförening med ett par övergivna småhus byggda på 1940-talet. Omvandlingen skedde med mycket tid och lite pengar och sågs även som ett bra sätt att aktivera ungdomar i kommunen. Här har alla ansvar för sin egen lägenhet och det finns två vaktmästare anställda som lär ut byggnadstekniker och utför det svåraste arbetet. Här behövs inga andra experter (som riskerar att passivisera andra genom sina utlåtanden) än ungdomarna själva.

Ola Wetterberg kommenterade dessa båda presentationer med att han kände igen drivkraften bakom båda formerna av stadsomvandlingar. Beröringspunkten mellan de franska och de finska exemplen på stadsomvandlingar är just betydelsen av medborgarnas delaktighet och känsla av tillhörighet. Det handlar om rätten till sin stad.

Tema Disney + Rom = sant. Om storskaliga stadsomvandlingar i Stockholm.

Lena From, Stockholm konst

Bosse Bergman, Kungliga Tekniska Högskolan

Av: Helga Janse, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet

Inom forskningen om städer analyseras privatiseringens dilemman, samt dess betydelse för stadens offentliga rum. Hur påverkar privatiseringar medborgares tillgång till staden och hur påverkas relationen till kulturmiljöer och kulturarv? Etnologen Owe Ronström konstaterar att kulturarvsfrågor sedan länge präglats av ett spänningsfält mellan privata och offentliga intressen och mellan individuella och samhälleliga rättigheter (Kulturarvspolitik, 2007 :72). I ljuset av detta är det värdefullt att analysera aktuella debatter kring stadsbyggande för att se hur dessa olika intressen tar sig uttryck.

Lena From tog upp fyra olika stadsomvandlingsprojekt i sitt föredrag, och konkluderade att när det blir mediedebatt är det lättare att nå fram då det handlar om stadsbilden och det visuella, än när det handlar om ideologiska frågor om privatiseringar. Vad gäller exemplet Slussen skall det bli intressant att se hur stor hänsyn som kommer visas kulturmiljövärden i det slutgiltiga planförslaget, och särskilt hur detta förhåller sig till rådande riksintressebeskrivningar. Andra större stadsomvandlingar som nu diskuteras i Stockholm, och vars utveckling och debatt skall bli intressanta att följa är Norra Djurgårdsstaden, Årstadafältet och förbifart Stockholm, där den tänkta på-/avfarten på Lovön har väckt debatt om eventuella konsekvenser för det närliggande världsarvet Drottningholm. Utvecklingen i Stockholm på dessa områden kan få stor efterklang runtom i landet.

Under höstmötet talades det mycket om hållbar stadsutveckling och vad kulturarvet spelar för roll och kan bidra med. Det finns ett kritiskt förhållningssätt till begreppet kulturarv, som menar att kulturarvsvärde inte är någon inneboende egenskap hos ett objekt, en plats eller en sedvänja. Värdet är något som tillskrivs av specifika personer, vid specifika tidpunkter och för specifika ändamål (Harrison, R., Understanding the politics of heritage, 2010 :25). "Heritage is popular because we make it so, while all along remaking it." (Lowenthal, D., The Heritage Crusade and the Spoils of History, 1998 :250). Sett ur det perspektivet blir frågan om kulturarvets roll i en hållbar stadsutveckling än mer intressant. Kulturarvsbranschen blir en uttalat politisk arena och alla aktörer tilldelas ett tydligare ansvar. Stockholm är en växande stad i likhet med många andra städer i världen. Växande stadsbefolkningar är en global trend och enligt FN:s prognos förväntas andelen stadsbefolkning öka från ungefär hälften (år 2009) till mer än två tredjedelar år 2050 (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Urbanization Prospects: The 2009 Revision). Detta väcker frågor om hur världens framtida städer skall byggas. Vilka är de globala förutsättningarna för en hållbar stadsutveckling och vad lägger vi i begreppet hållbar? Vilken roll kan utformandet av kulturarvet tänkas spela i utformandet av framtidens städer?

Macro i rom

– museum för samtidskonst. om- och tillbyggnad

Peter Baalman, ODBC architectes urbanistes

Av: Susana Vallejos, Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet

Peter Baalman och Odile Decq från arkitektbyrån ODBC - architectes urbanistes i Paris har tillsammans arbetat med komplexa projekt där det har varit en utmaning att både bryta av mot och integreras med befintliga äldre byggnader. Om- och tillbyggnaden av det lokala museet för samtidskonst i Rom – MACRO – är ett sådant projekt där krav på samverkan mellan den ur-bana arkitekturen och kulturmiljön ställdes. Projektet gick ut på att skapa en tillbyggnad av en befintlig industribyggnad i ett tättbebyggt område med 1800-talskaraktär och brist på grönska och mötesplatser. Ambitionen var enligt Baalman att förändra Roms stadsbild men under planeringen tvingades de till hänsynstagande gentemot de konserverande krafterna. Resultatet blev ”en hyllning till Roms industriella förflutna” även om den industrihistoriskt värdefulla byggnaden enbart överlevde som skärmfasad, resten blev nytt.

Inom museets totalt 23 000 m² finner vi en restaurang, ett kafé samt på taket en grönskande terrass med sittplatser på 3000 m² som en integrering av gatan och staden. En stor del av museiområdet är alltså tillgängligt under hela dygnet, något som på så sätt vänder upp och ner på föreställningar som privat kontra offentligt. Resultatet blev en dynamisk balans mellan nytt och gammalt. Men var går gränsen för vad kulturmiljön tål? I ett traditionellt antikvariskt perspektiv bidrar objekt eller miljöer såsom den äldre industribyggnaden med kunskap om vår historia och bör därför inventeras och bevaras. Kulturmiljöer bidrar med kunskap om människans liv och samhällets utveckling samtidigt som de ger oss ett historiskt sammanhang och skapar en tydlig förankring. Objekt och miljöer ges ett värde som behöver skyddas och på så sätt blir stadsbyggnad ett hot mot just dessa värden. Kan det vara möjligt att utifrån ett antikvariskt perspektiv skapa något nytt utan att det sker på bekostnad av något annat? Är det möjligt att föra samman kulturmiljö och utveckling? Kulturmiljön lyftes tidigt fram i planeringen av MACRO och glömdes på så sätt inte bort. Dock tog man hänsyn även till andra faktorer såsom stadsbilden och människors behov av grönska och upplevelser. Resultatet blev en integrering av olika värden. Tillbyggnaden av MACRO är ett exempel på en lösning av problem inom stadsbyggande som är gemensamt för den moderna staden. I sökandet efter nya sätt att förvalta och utveckla stadens bebyggelsemiljöer kan MACRO komma till användning och fungera som ett inspirerande exempel.

Susana Vallejos
Masterprogrammet i kulturarvsstudier

För vem bygger vi de framtida, hållbara städerna?

Lars Reuterswärd, Lunds Universitet

Av: Susanne Karlsson, Institutionen för Kulturvård, Göteborgs Universitet

Idag bor 3 miljarder av jordens befolkning i städer, en siffra som beräknas fördubblas till år 2040. Inom I-länderna kommer stadsbefolkningen öka med 1 miljard människor inom vår livstid, medan U-ländernas stadsbefolkning kommer öka från 1 till 4 miljarder. Med den statistiken hävdar Lars Reuterswärd, professor i arkitektur vid Lunds Tekniska högskola och en av dem som leder arbetet inom FNs bostadsorgan Habitat Global Division (UN Habitat), att man med säkerhet kan besvara frågan för vem vi bygger de framtida städerna; vi bör planera inför ännu icke existerande städer för människor som ännu inte fötts. Och rent geografiskt befinner sig dessa framtida städer främst i länder söder om ekvatorn. Vad innebär begreppet hållbar samhällsplanering i ljuset av denna urbana explosion, när samtidigt över 1 miljard människor redan idag bor i slumområden¹ i denna del av världen?

Samtidigt som den urbana miljön allt mer kommit att bli en viktig del av hållbarhetspolitiken, har själva hållbarhetsbegreppet utvecklats från att ha varit relativt naturorienterad till att inbegripa även sociokulturella dimensioner och ekonomi. Social, kulturell och ekonomisk utveckling skall ske utan att äventyra framtida generationers behov² Reuterswärd förklarar att UN-Habitats hållning är att stabila politiska situationer skapar möjligheter för ekonomisk trygghet både på individuell och på nationell nivå, vilket i sig skapar förutsättningar för att sociala, kulturella och miljömässiga utmaningar skall kunna behandlas. Eftersom det rådande ekonomiska välståndet framförallt finns norr om ekvatorn, medan den framtida stadstillväxten kommer att ske till största delen söder om ekvatorn, krävs dock en förändrad fördelningsprincip. Världens urbana slumområden har vuxit fram som ett rationellt svar på en ohållbar situation av inskränkta rättigheter och ojämlik ekonomisk fördelning, varför det ur hållbarhetssynpunkt inte är möjligt att enbart förbättra situationen genom reaktiva förbättringsåtgärder som man gör i väst, det som ofta kallas ”retrofitting”, utan att det behövs en mer proaktiv insats där även juridiska, politiska och ekonomiska aspekter ses över. Detta har en global giltighet.

Forskare har påpekat att en förutsättning för en hållbar planering av både dagens och framtidens städer är att hållbarhetsfrågor behandlas tvärdisciplinärt och utanför ”stuprörstänkandet” samt att även kulturarvsfrågor integreras.³ Det globala kapitalistiska sammanhanget medför att rätten till den egna kulturen och dess särart är extra viktig att identifiera. Detta är nödvändigt för att skapa trygghet och stabilitet för både demokratiska processer och mer jämlika ekonomiska fördelningsprinciper. En hållbar samhällsplanering kräver att man involverar både de som bor och påverkas av den urbana miljön; att ta tillvara på verksamheter och människor i området som befintliga resurser utifrån deras specifika situation. Likt hållbarhetsdiskussionen har kulturarvsparadigmet under de senaste decennierna genomgått en utveckling mot en allt mer tvärvetenskaplig hållning, där mer eller mindre statiska värdebegrepp gradvis har omformulerats till att inbegripa kulturellt kapital och dynamiska sociala och ekonomiska resurser.⁴ Kulturarvsfrågor breddar på så sätt perspektivet om hållbar utveckling, samtidigt som hållbarhetsfrågor allt mer inkorporeras i kulturarvsarbetet. Utmaningen är att skapa tillräckligt många goda exempel på av vad detta kan innebära i praktiken, både inom svensk och internationell stadsplanering.

¹ Uppgifter enligt SIDA. www.sida.se

² Brandon, P., Lombardi, P. (2004), Evaluating sustainable development in the built environment. Oxford.

³ Becker, E., Jahn, T., Stiess, I. and Wehling, P. (1997), Sustainability: A Cross-Disciplinary Concept for social transformations. Management of social transformations (MOST) Policy papers (6) Paris: UNESCO.

⁴ Loulanski, T (2006): Cultural heritage and sustainable development: exploring a common ground. The Journal of International Media, Communication, and Tourism Studies, no. 5.